

Formovanie komunikačného registra v rolových hrách detí Registre detí imitujúcich rolu matky a otca

Stanislava Zajacová

Každý jedinec istej society je nositeľom množstva inštitucionalizovaných rolí, ich premenlivá konštelácia vplýva na to, ako sa v určitých situáciách vyjadruje a ako s ním komunikujú iní komunikační partneri. Veľký sociologický slovník (1996, s. 943) definuje **sociálnu rolu** ako očakávaný spôsob správania sa viazaný na určitý sociálny status¹. Sociálna rola sprostredkúva vzťah medzi reálne uskutočňovanými činnosťami jedinca a ich vymedzením nadindividuálne platnými normami. „Každý ‘vstup’ jednotlivé osobnosti do role je aktem vytvárení a pretvárení kvality této role, její kvalitativní ‘posun’, každý ‘průchod’ osobnosti rolí je aktem vytvárení a pretvárení této osobnosti“ (Kořenský, 1994, s. 242). V spoločenskom živote sa stávajú nositeľmi niektorých rolí trvalo, resp. dlhodobo (deti, rodičia, susedia, občania a pod.), iných prechodne (členovia určitej pracovnej či záujmovej skupiny). Niektoré sociálne roly sú vzájomne asymetrické (rodič – dieťa, učiteľ – žiak, lekár – pacient), iné symetrické (napr. členovia jedného športového klubu) (Hoffmannová, 1997, s. 137 – 138).² Dieťa, ak sa má stať plnohodnotným členom svojej society,

¹ Status je základom sociálnej roly, chápeme ho ako pozíciu, ktorú určitý človek zaujíma voči druhým ľuďom v rámci istého sociálneho systému. Status určuje práva a povinnosti svojho držiteľa voči ostatným členom society. Determinuje správanie sa držiteľa statusu v rôznych situáciách. Linton diferencuje status pripísaný, ktorý jedinec nemôže vlastným konaním ovplyvniť (napr. rasa, pohlavie, vek), a status získaný vlastnou iniciatívou (napr. profesia, vzdelanie, podiel na moci a rozhodovaní) (Keller, 2004, s. 195 – 197).

² Antropológ Robert F. Murphy (2004, s. 59) hovorí o adekvátnosti sociologického termínu rola, pretože „obsahuje konotácie o scénári a textu hry; sociálna rola je skutočne ako úloha ve hře. Toto zřejmě nejlépe vyjádřil Shakespeare větou ‘Celý svět je jeviště.’, v níž je dramatická metafora dotažena ještě o krok dále, neboť nám připomíná, že své role předvádíme před obecnstvem.“

musí sa v procese socializácie³ naučiť ovládať jej sociálne pravidlá. Prostredníctvom interakcie s ostatnými členmi spoločnosti v rôznych komunikačných situáciách si osvojuje hodnoty, normy a spôsoby konania platné v danej kultúre.

Komunikanti vedome či podvedome prispôsobujú svoj prejav konkrétnej komunikačnej situácii (v závislosti od typu sociálnych rolí komunikantov, cieľa, funkcie a témy komunikácie) výberom určitého kódu (jazyka, variety – termín porov. Slančová – Sokolová, 1994) či špecifického registra, t. j. ustálených výrazových prostriedkov príznačných pre istú komunikačnú sféru⁴.

Register je jedným zo základných sociolingvistických termínov, používa sa najmä v anglosaskej lingvistike. V rámci slovenskej lingvistiky sa s ozrejením tohto termínu a s vymedzením jeho miesta v kontexte rozličných variet a útvarov slovenčiny na podklade konkrétneho materiálu po prvýkrát stretávame v monografii D. Slančovej *Reč autority a lásky* (1999). Autorka koncentrovala pozornosť na opis registra učiteľky materskej školy orientovanej na dieťa. Register charakterizuje ako „situačne podmienený spôsob jazykového prejavu, spätý s konkrétnym druhom spoločnej činnosti ľudí (...). Je to spôsob fungovania istého jazyka v závislosti od charakteru činnosti a sociálneho prostredia, ktoré je určované vzájomnými vzťahmi účastníkov komunikácie“. Register predstavuje širší pojem ako pojmy slang, argot, žargón, profesijná reč, ale zároveň užší ako pojem funkčný štýl. Citovaná autorka v ďalšom výskume, aj po podnetnom návrhu J. Horreckého (2000) používať presnejší termín komunikačný register, prichádza s novým chápaním registra, pričom v definícii posilňuje jeho sociálny rozmer. V rámci komunikačného registra (KR) charakterizo-

³ Cieľom socializácie (v sociológii často označovanej aj ako tzv. „druhé, sociokultúrne narodenie“) je sformovať bytosť, ktorá sa bude aj osamote správať tak, ako keby bola pod neustálou kontrolou ostatných členov skupiny. Bez socializácie nie sú jedinci schopní vstupovať do bežných interakcií s ostatnými členmi society a spoločnosť tak nemôže odovzdať svoje základné normy a hodnoty ďalším generáciám, preto sa rozpadá (Keller, 2004, s. 38 – 39).

⁴ Pod pojmom komunikačná, resp. sociálno-komunikačná sféra rozumieme zovšeobecnenie komunikačných situácií istého typu. V komunikačnej sfére sa reflektujú sociálne vzťahy, ktoré sa v istej societe ustálili a ktorým sa zároveň prispôobil jazyk. Komunikačná situácia je užší pojem, predstavuje „bezprostrední situáci určitého diskurzu“ (Hoffmannová, 1997, s. 96).

vaného ako „sociálne podmienené konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie“ (Slančová – Zajacová, 2007, s. 153 – 154) diferencuje makrosociálny a mikrosociálny KR a zdôrazňuje ich vzájomné spolupôsobenie. **Makrosociálny KR** chápe ako „konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa ľudí viazané na komunikačné sféry sociálne členeného, zväčša inštitucionalizovaného života ľudí vyspelej society (bežný život, rodina, vzdelávanie, umenie, náboženstvo, veda, administratíva, médiá, starostlivosť o zdravie, šport, armáda atď.)“ (Slančová – Zajacová, op. cit., s. 154). **Mikrosociálny KR** predstavuje „konvencionalizované jazykové a nejazykové správanie sa ľudí viazané na sociálny status, sociálnu rolu a sociálnu vzdialenosť“ (Slančová – Zajacová, op. cit., s. 154). Použitie termínu komunikačný register sa v kontexte slovenskej lingvistiky ukazuje ako metodologicky nosné, najmä vo vzťahu k pojmu štýl a k výskumu detskej reči (Slančová, 2004; Slančová – Zajacová, 2007).

Dieťa si v procese verbálnej socializácie osvojuje jazyk svojho rečového okolia spolu s prvkami makrosociálnych a mikrosociálnych komunikačných registrov. Tie sa uplatňujú v komunikácii dieťaťa s dospelými komunikačnými partnermi, resp. s inými deťmi, ale aj v špecifických komunikačných situáciách. Deti sa postupne učia modifikovať svoj verbálny prejav v závislosti od typu komunikačnej situácie, a to adekvátnym výberom pragmatických, zvukových, morfológických, syntaktických a lexikálnych prostriedkov tak, aby zodpovedali rozličným úlohám v ich sociolingvistickom repertoári.

Metódy výskumu komunikačnej kompetencie⁵ detí v ich prirodzenom prostredí však eliminujú možnosť odhaliť znalosti, ktoré deti v priebehu socializácie už nadobudli, ale vzhľadom na limitované množstvo rolí, do ktorých sa z hľadiska svojej pozície v rámci istej society dostávajú, ich nemôžu v plnej miere demonštrovať. Dieťa počas života participuje na mnohých komunikačných situáciách, dostáva sa do kontaktu s komunikantmi rozdielneho veku, pohlavia,

⁵ Komunikačnú kompetenciu chápeme v zhode s D. Hymesom ako súbor znalostí a skúseností, osvojených výrazových prostriedkov a pravidiel ich používania, vyjadrovacích schopností, návykov a preferencií (In: Hoffmannová, 1997, s. 139). Ide teda o súbor subjektívnych predpokladov účastníkov komunikácie ovládať a využívať pravidlá, ktoré sú podstatné pre efektívne využitie výrazových prostriedkov v komunikácii. Zahŕňa pravidlá syntaktického, sémantického a pragmatického typu (Tondl, 1995, s. 166).

profesionálneho statusu a oboznamuje sa tak s rôznymi typmi registrov a ich striedaním (tzv. code-switching⁶). Napr. všetky deti absolvujú niekoľko bežných lekárskech prehliadok a vyšetrení; zoznamujú sa tak so špecifickým komunikačným registrom lekára v komunikácii so svojím pacientom, ale iba minimálne množstvo z nich bude mať možnosť o mnoho rokov neskôr tieto nadobudnuté vedomosti, uložené v pasívnom vedomí, aj reálne použiť.

Informácie o pasívnom ovládaní registrov príznačných pre isté roly môžeme získať iba z imitovaných prejavov, z ktorých pre dieťa najbežnejšou a najprirodzenejšou je forma hry⁷. Jednou z osvedčených metód vychádzajúcich zo spontánnosti detskej hry je **tzv. technika kontrolovanej improvizácie** (controlled improvisation), ktorú predstavila americká sociolingvistka E. S. Andersenová (1992) v monografii *Speaking With Style. The Sociolinguistic Skills of Children*. Ide o metódu spočívajúcu vo vytvorení artificijálnej, vopred nepripravovanej komunikačnej situácie, ktorej podstatu tvorí imitované rolové hranie prostredníctvom maňušiek. Vytvorenie kontextu hry a použitie bábok, reprezentujúcich príslušné roly, umožňujú experimentátorovi získať kontrolu nad danou situáciou, tzn. ak má komunikant (v našom prípade dieťa) v hre k dispozícii napr. bábku, ktorá na základe svojich vonkajších znakov reprezentuje lekára, nezačne prostredníctvom danej maňušky imitovať rolu predavača, učiteľa a pod. Technika kontrolovanej improvizácie zároveň pomáha deťom, ktoré bábkam „prepožičiavajú svoj hlas“, koncentrovať sa na rolové hranie dlhší čas, v priebehu ktorého môžeme prirodzeným spôsobom odhaliť prítomnosť výraznej škály znakov charakteristických pre registre príslušných imitovaných rolí. Zároveň sledujeme schopnosť detí prispôbiť svoj prejav konkrétnej komunikačnej situácii adekvátnym výberom výrazových prostriedkov. Aj napriek skutočnosti, že partnerom dieťaťa

⁶ Termín porov. Gumperz, 1982.

⁷ Hra je jednou zo základných foriem ľudskej aktivity, ktorá sprevádza človeka v priebehu celého života, s rastúcim vekom sa však mení jej obsah, formy a úlohy. Chápeme ju ako „fyzickú alebo duševnú aktivitu, ktorej hlavným cieľom je uvoľnenie alebo pobavenie jedinca“ (Žbirková a kol., 1999, s. 9). Na prvý pohľad banálna hra vedie k intelektuálnemu rozvoju dieťaťa. Je to spôsob vyjadrenia vlastnej interpretácie reality a postoja k svetu, resp. k sebe samému (Vágnerová, 2000, s. 110). Deti sa prostredníctvom hry, ktorá sa rozvíja v súvislosti s ich rečou, včleňujú do ľudského spoločenstva a učia sa s ním kooperovať (Kesselová, 2003, s. 9).

v danej komunikačnej situácii je experimentátor, čiže (zväčša) neznámy dospelý komunikačný partner, experiment realizujúci sa formou hry neobmedzuje detskú spontánnosť, prirodzenosť a kreativitu.

Metóda kontrolovanej improvizácie bola v priebehu 90. rokov používaná vo viacerých výskumných projektoch zaoberajúcich sa vývojom komunikačnej kompetencie detí rôznych sociálnych a jazykových skupín na území Spojených štátov amerických, Latinskej Ameriky, Európy a bola aplikovaná na jazykový kontext angličtiny, francúzštiny a španielčiny (Andersenová, 2000, s. 229 – 230).

Náročnosť hry závisí od dosiahnutého stupňa kognitívneho a sociálneho vývinu dieťaťa. Realizácia **rolových hier** si vyžaduje schopnosť imaginácie a improvizácie, preto sa s jej rozvinutejšou podobou stretávame až v období predškolského a mladšieho školského veku, hoci isté náznaky rolového hrania sa objavujú už vo veku dvoch rokov. Jedným zo spôsobov komunikácie rodičov s deťmi v ranom období je imitácia detského správania (napodobňovanie mimiky, džavotania detí a pod.).⁸ Schopnosť imitácie sa neskôr objavuje aj u detí a rastie s vekom. Deti veľmi citlivo vnímajú svoje okolie a konanie najbližších považujú za vzorové. Postupne začínajú imitovať ich správanie, verbálny prejav a postoje k ostatným členom society. Identifikáciou s rolami iných (zväčša ide o roly rodičovské a profesijné) si osvojujú schopnosť považovať očakávania druhých za záväzné. Dieťa dokáže do iných rolí spontánne vstupovať (akože a nie skutočne) až vtedy, keď už intuitívne chápe svoju vlastnú rolu. Podľa Vágnerovej (2000, s. 126) dieťa považuje roly dospelých (zvlášť rodičov, ktorí sú preňho emocionálne významnou autoritou) za niečo veľmi žiaduce a je presvedčené, že takéto roly potvrdzujú značné osobné kvality ich nositeľa.

Techniku kontrolovanej improvizácie sme prebrali a s istými modifikáciami sme ju aplikovali na slovenský jazykový kontext. Do výskumného projektu sme zapojili deti vo veku 6 – 8 rokov⁹ z dvoch

⁸ Porov. štúdie J. Kesselovej, D. Slančovej a S. Kapalkovej v tomto zborníku.

⁹ V začiatkových fázach výskumu sme sledovali priebeh rolových hier u detí vo veku 4 – 7 rokov. Neskôr sa však ukázalo, že vzhľadom na náročnosť danej rolovej hry, ktorej metodika v rámci nášho experimentu nepripúšťa okrem bábok žiadnu inú aparatúru, bude komplikované zozbierať v mladších vekových kategóriách (4 – 5 rokov) dostatočné množstvo originálneho materiálu. Dieťa na tejto kognitívnej úrovni ešte nemá dostatočne rozvinutú schopnosť imaginácie, hra bez ďalších predmetov, ktoré

regiónov Slovenska (východné a stredné Slovensko), materiál sme získavali v období od novembra 2005 do novembra 2007. Špeciálne pre tento výskum boli vytvorené bábky – maňušky s ovládateľnými rukami a hlavou rozmerov 30 – 40 cm. Hranie rolí, ktoré sa realizuje vždy medzi jedným dieťaťom a dospelým komunikačným partnerom (experimentátorom), približuje tri komunikačné sféry, ktoré môžeme diferencovať na osi neinštitucionalizovanosť (rodinná sféra) – inštitucionalizovanosť (školská, lekárska sféra)¹⁰. V každej z nich sú k dispozícii tri bábky, vzájomne sa odlišujúce pohlavím, vekom alebo profesionálnym statusom. Maňušky na základe svojho výzoru (oblečením, vlasmi, doplnkami – napr. šperkmi, okuliarmi) reprezentujú prototypové rolové znaky, príznačné pre kultúru dieťaťa, aby podporovali využívanie ustálených registrov používaných v danej komunikačnej sfére.¹¹

Pri realizácii rolovej hry sme kládli dôraz predovšetkým na det-skú spontánnosť, prirodzenosť a kreativitu. Na začiatku nahrávania sme nechali deťom možnosť výberu bábky. Dieťa si vybralo zväčša jedinú bábku, zvyšné dve roly hral experimentátor, ktorý udržiaval kontext rozprávania. Na začiatku hry deti označili menami jednotlivé postavy. Hoci pôvodným zámerom experimentu bolo, aby každé dieťa vystriedalo všetky tri bábky (v snahe aplikovať metódu kontrolovanej improvizácie v čo najpresnejšej forme, ako ju uplatnila A. S. Andersenová), tento postup sa nám nepodarilo zrealizovať. Dochádzalo totiž k situáciám, že dieťa vzhľadom na ustálené stotožnenie sa s vlastnou pohlavnou identitou odmietalo hrať rolu opačného pohlavia. Tento fakt považujeme za prediktabilný najmä v prípade hry na rodinu, pretože roly matky a otca fungujú predovšetkým ako primárne modely mužskej a ženskej roly. Je teda prirodzené, že chlapci sa odmietajú

by reprezentovali objekty z reálnej skutočnosti (napr. kočík, vanička, postieľka a pod.), je preňho náročnou. Preto sme sa, aj napriek získaniu niekoľkých kvalitných audionahrávok, rozhodli koncentrovať iba na skupinu detí vo veku 6 – 8 rokov, t. j. prvákov a druhákov základných škôl, v ktorej sa stretávame s už ustálenou a rozvinutou formou realizácie rolových hier. Prototypové znaky imitovaných rolí dospelých objavujúce sa v komunikátoch detí mladšieho školského veku nachádzame však aj v kvantitatívne chudobnejšom materiáli z nahrávok detí predškolského veku.

¹⁰ Termíny inštitucionalizovanosť, neinštitucionalizovanosť porov. Hoffmannová – Müllerová, 2000.

¹¹ Fotografiu maňušiek používaných v experimente uvádzame v závere príspevku.

identifikovať s rolou matky, príp. opačne, dievčatá sa neidentifikujú s rolou otca. Navyše, pre dieťa je prítiažlivejšie hrať rolu dospelých ako rolu bábätka, žiaka/žiačky či detského pacienta, pretože jej realizácia sa automaticky spája s možnosťou prežiť pocit väčšej autority. Cieľom nášho výskumu však nie je vzájomná komparácia výsledkov v rámci jednotlivých komunikačných sfér, preto nepovažujeme za potrebné, aby každé dieťa absolvovalo všetky tri typy rolových hier. Zdá sa nám rovnako irelevantné pozorovať, akým spôsobom deti imitujú rolu žiaka/žiačky, detského pacienta či bábätka, pretože ide o roly, s ktorými už mali, resp. neustále majú možnosť identifikovať sa aj v rámci bežných životných situácií, príslušné komunikačné registre zväčša už ovládajú aktívne a ich znaky nie je náročné sledovať aj klasickými metódami výskumu komunikačnej kompetencie detí v ich prirodzenom prostredí.

Pri realizácii rolových hier sme prehovory detí zaznamenávali formou audionahrávok¹². Nahrávky sme prepisovali podľa pravidiel transkripčného systému CHAT (Codes for the Human Analysis of Transcripts) medzinárodnej databázy CHILDES (Child Language Data Exchange System) (<http://www.childes.psy.cmu.edu>) a pre jednoduchšiu a efektívnejšiu prácu pri analýze získaných dát sme pracovali v programe EXCEL.

V nasledujúcej časti budeme venovať pozornosť jednému typu rolovej hry, konkrétne **hre na rodu**. Veľký sociologický slovník (1996, s. 940 – 943) definuje rodu ako najdôležitejšiu spoločenskú skupinu, ktorá je základným článkom sociálnej štruktúry a základnou ekonomickou jednotkou. Jej hlavnými funkciami sú reprodukcia trvania ľudského biologického druhu a výchova, resp. socializácia potomstva, ale aj prenos kultúrnych vzorov a zachovávanie kontinuity kultúrneho vývoja. V rámci rodiny fungujú vzťahy, ktoré sa utvárajú vykonávaním každodenných činností vymedzených sociálnymi normami. Rodinné vzťahy vznikajú uskutočňovaním tzv. rodinných rolí (rola manžela, manželky, otca, matky, syna, dcéry, brata, sestry), bez naplnenia ktorých funguje rodu len formálne. Ide o roly spojené

¹² V počiatočných štádiách získavania materiálu sme používali klasický kazetový diktafón značky PANASONIC. V snahe získať kvalitnejší zvukový záznam a zvýšiť úroveň uchovávaní dát bol pre náš experiment zakúpený digitálny diktafón – model DS-2 značky OLYMPUS.

s materiálnym zabezpečením rodiny a s vytváraním pocitu istoty, bezpečia a psychickej rovnováhy všetkých členov skupiny. Súkromnosť rodiny je daná rozsahom (ide o malú, relatívne uzavretú skupinu) a prítomnosťou bezprostredných, dôverne osobných kontaktov, silne motivovaných pudovo a citovo.

Rodina zohráva zvlášť v prvých rokoch života človeka rozhodujúcu úlohu. Predstavuje akýsi zmenšený model sveta a vytvára pre dieťa bezpečný priestor, z ktorého sa zoznamuje so zákonitostami fungujúcimi v spoločnosti.

V hre na rodinu sú k dispozícii tri bábky predstavujúce matku, otca a malé dieťa učiace sa rozprávať. Bábka mamy má dlhé žlté vlasy, vzadu zopnuté, oblečené má modré kárované šaty a na krku šperk v tvare srdca. Maňušku predstavujúcu otca možno identifikovať na základe čiernych fúzov, pánskeho pruhovaného oblečenia a ružovej čiapky. Pre komplikovanosť výroby bábky, ktorá by mala reprezentovať rolu malého dieťaťa, sme v experimente použili bábiku.

Naším cieľom je predstaviť znaky komunikačného registra detí imitujúcich rolu matky a otca a opísať také prostriedky, ktoré môžeme pokladať za registrové reprezentanty príslušných rolí. V zaznamenaných detských prejavoch nachádzame výrazné paralely medzi jazykovou realizáciou roly otca a roly matky, preto budeme pre komunikáty oboch rolí používať súhrnný termín **komunikačný register reči orientovanej na dieťa (RD)**¹³. Na jednotlivé špecifiká RD poukáže-

¹³ Termín reč orientovaná na dieťa je kalkom z angličtiny (child directed speech) a do slovenskej lingvistiky ho priniesla D. Slančová (1999). RD predstavuje špecifický simplifikovaný register s vysokou mierou redundancie, „s vnútornou dynamikou a variabilitou v tom zmysle, že jeho štruktúra, jeho prvky i vzťahy medzi nimi sa menia v závislosti od čiastočne alebo úplne nejazykových podmienok. Vnútorná dynamika a variabilita RD je odvodená od veku dieťaťa a jeho vývinového stupňa, od typu komunikačnej udalosti, v ktorej sa RD uplatňuje, a od sociálnej roly komunikačného partnera“ (Mitrová – Sabol – Slančová – Zimmermann, 2006, s. 5). Register matky a otca v komunikácii s dieťaťom v prirodzenom prostredí považujeme za, hoci centrálny, subregister RD (Mitrová – Sabol – Slančová – Zimmermann, 2006, op. cit., s. 6), vychádzajúc z predpokladu, že komunikačnými partnermi dieťaťa môžu byť rovnako iní dospelí (ďalší príbuzní, učitelia, susedia, lekári, rodinní priatelia a pod.), ako aj staršie deti. Simplifikácia RD vyplýva zo špecifickej komunikačnej situácie, v ktorej jedným z komunikantov je komunikačne menej kompetentný partner (dieťa). Tento posun v porovnaní s bežnou rečou dospelých nastáva podľa Fergusona v snahe zjednodušiť, sprehľadniť reč dospelých a posilniť jej expresívnu zložku. RD sa vyznačuje špecifickými fonetickými a fonologickými vlastnosťami (vyšší hlasový regis-

me aj na pozadí niektorých z ďalších registrov (napr. partnerského, profesionálneho registra). Znaký príslušného imitovaného registra RD identifikujeme (1) na základe vlastnej empirie, (2) opierame sa o odbornú literatúru z dosiaľ realizovaných výskumov reči matky s dieťaťom v jeho prirodzenom prostredí, (3) získané výsledky konfrontujeme s autentickým materiálom získaným z výskumu realizovaného v rámci grantového projektu MŠ SR VEGA 1/2228/05 *Vývin reči slovensky hovoriacich detí*.

Na analýzu vyberáme komunikáty dvanástich detí – šiestich chlapcov a šiestich dievčat. Do projektu (všetkých troch typov hier) je celkovo zapojených 17 detí. Veľkosť vybranej vzorky detí (materiál pozostáva z 32 rôznych komunikátov) považujeme za dostatočnú vzhľadom na výraznú prediktabilnosť dát pri výskume detskej reči aj vzhľadom na jej komparáciu s veľkosťou vzoriek v ostatných výskumných projektoch, ktoré aplikovali techniku kontrolovanej improvizácie na svetové jazyky s omnoho väčším počtom nositeľov.¹⁴ Nahrávanie sa realizovalo na území východného (okresy Prešov, Spišská Nová Ves) a stredného Slovenska (okres Čadca), a to jednak v rodinnom prostredí, ako aj v prostredí základnej školy. V hre na rodinu sa

ter, väčšie tónové intervaly, zvýraznenie hraníc jazykových jednotiek, pomalšie tempo reči, výrazné pauzovanie výpovedí, redukcia spoluhláskových skupín, nahrádzanie likvid, vnútroslovná reduplikácia slabík, zvláštne zvuky, ktoré sa vo fonologickom systéme príslušného jazyka nevyskytujú, výborná zrozumiteľnosť, ďalej lexikálnymi vlastnosťami (preferencia slov z jadra slovnej zásoby, rozvinutá deminutívnosť, osobitné lexémy na pomenovanie častí tela, telesných funkcií, jedál, hier, osobitnou slovnou zásobou na pomenovanie zvierat, osobitnou kvalitatívnou lexikou, nižšou mierou lexikálnej variability), gramatickými vlastnosťami (jednoduchšia syntax, nižšia priemerná dĺžka výpovede, transformácia slovesnej a zámennej osoby), pragmatickými vlastnosťami (prevažujúca komunikačná funkcia potreby informácie, resp. predstieranej potreby informácie, priame výzvy na konanie, opakovanie vlastných výpovedí, vyjadrenie potvrdenia výpovedí detí alebo nesúhlasu s výpoveďami detí, expanzie a pod.) (Slančová, 1999; Hlavatá, 1999; Mitrová – Sabol – Slančová – Zimmermann, 2006).

¹⁴ Vo výskumných projektoch prebiehajúcich na území Spojených štátov amerických sa pracovalo so vzorkami 18 detí vo veku 4 – 7 rokov hovoriacich po anglicky; 36 detí vo veku 4 – 13 rokov hovoriacich po francúzsky; 20 bilingválnych detí mexického pôvodu (tzv. Chicanos) vo veku 6 – 10 rokov; 36 detí argentínskeho pôvodu vo veku 6 – 11 rokov hovoriacich po španielsky a 8 bilingválnych detí baskicko-španielskeho pôvodu vo veku 8 – 10 rokov (Andersenová, 2000, s. 230).

nám podarilo získať viac ako 4 hodiny zvukového záznamu, z ktorého sme pre potreby analýzy vybrali 3 hodiny, 9 minút, 53 sekúnd.

Získavanie audionahrávok bolo z časového hľadiska náročné, veľa nahrávok, ktoré sme realizovali, bolo v konečnom dôsledku nepoužiteľných. Nahrávanie komplikovalo viacero vonkajších, zvlášť sociálnych faktorov. Najbežnejším problémom bolo, že dieťa sa napr. výrazne prejavilo pri imitácii partnerskej (manželskej) roly, avšak menej výrazne, resp. vôbec pri imitácii roly matky/otca (vzhľadom na to, že sa v experimente koncentrujeme predovšetkým na sledovanie imitovaného registra reči orientovanej na dieťa, získaný materiál nebol pre nás dostatočne bohatý na analýzu), v niektorých prípadoch sa vôbec nestotožnilo s príslušnou rolou. Od jedináčika alebo dieťaťa, ktoré má iba starších súrodencov, môžeme len ťažko očakávať, že bude imitovať reč matky, resp. otca v komunikácii s bábätkom. S omnoho komplikovanejšou situáciou sme sa stretávali predovšetkým pri hre s chlapcami, pretože dievčatá majú aspoň minimálne skúsenosti z hier s bábikami, avšak chlapci prirodzene preferujú iné typy hier. Naše tvrdenie potvrdzuje aj názor El'konina (1983, s. 190), ktorý hovorí, že „rozvíjanie námetu (hry – pozn. S. Z.) závisí od viacerých podmienok. Prvou je blízkosť témy hry ku skúsenosti dieťaťa. Ak neexistuje skúsenosť a z nej vyplývajúce predstavy, je to prekážka pri rozvíjaní námetu hry“. Metódu výskumu sme teda postupne prispôbovali cieľom práce. Naším hlavným zámerom je odhaliť v detských komunikátoch prítomnosť znakov, ktoré sú dôkazom pasívneho ovládania rôznych komunikačných registrov a schopnosti imitovať roly dospelých. Ak dieťa odmietne stotožniť sa s príslušnou rolou alebo ak v jeho komunikáte nenájdeme dostatočné množstvo reprezentatívnych rolových znakov, neznamená to, že pasívne neovláda niektoré z ďalších komunikačných registrov, ktoré však v našom výskumnom projekte nesledujeme (napr. register predavača, moderátora a pod.).

U detí sa pomerne často objavuje tendencia vsúvať do hry ďalšie, zväčša imaginárne postavy, príp. jedna bábka reprezentuje niekoľko rolí súčasne. V snahe zachovať spontánnosť a prirodzenosť hry sme tieto žiadosti detí tolerovali. Do hry na rodinu boli zapojené postavy predstavujúce ďalších príbuzných (babku, dedka), susedov, známych, lekára a pod. Deťom sme prostredníctvom maňušiek vytvorili konkrétne roly a kontext hry. Chýbajúce prostredie a aparátúra,

ktoré do istej miery limitujú a zároveň komplikujú danú komunikačnú situáciu, spôsobili, že hra si vyžaduje vysokú mieru predstierania a improvizácie, tým väčšiu dôležitosť zohráva každý jazykový prejav.

Komunikácia v rolových hrách sa realizuje formou **nepravého dialógu**¹⁵ medzi dieťaťom a experimentátorom (ktorí sú v priamom a vzájomnom kontakte) tvoreného radom replík. J. Mistrík (1997, s. 362) chápe repliku ako nadvetnú jednotku dialógu, ako „celok, ktorý vysloví odrazu jeden hovoriaci, no ktorý nemusí byť obsahovo súvislý“. Túto definíciu, v ktorej sa zdôrazňuje predovšetkým formálne vymedzenie repliky, pre potreby nášho výskumu do istej miery modifikujeme. V rámci získaných komunikátov je totiž určenie hraníc repliky zložitejšie, čo vyplýva zo špecifickosti danej komunikačnej situácie – v sledovaných rolových hrách sú fyzicky prítomní iba dvaja komunikanti, tí však môžu imitovať viacero rolí súčasne.

Špecifikum nepravého dialógu, s ktorým sa v experimente stretávame, nás privádza k rozšíreniu chápania repliky o jej kvalitatívny (sociálny) rozmer. Vychádzajúc z takéhoto uvažovania, budeme pracovať s termínom **socioreplika**. Za samostatnú sociorepliku považujeme každý verbálny alebo neverbálny prejav¹⁶ komunikanta imitujúceho jedinú rolu, ktorý je adresovaný komunikačnému partnerovi prezentujúcemu takisto jedinú rolu (výnimočne dve alebo viacero rolí súčasne¹⁷), prejav komunikanta, ktorý nemá konkrétneho percipienta (napr. komentovanie vlastnej činnosti), osobitne vyčleňujeme aj tzv. iné repliky, ktoré sa nevzťahujú priamo na priebeh hry (napr. komentár hovoriaceho iniciujúci ďalšie rozvíjanie hry). Ak však hovoriaci vysloví naraz a bez prerušenia¹⁸ celok, v ktorom na základe použitia

¹⁵ Pod termínom nepravý dialóg rozumieme rozhovor osôb v artificijálnej komunikačnej situácii, ktorej podstatu tvorí imitácia, predstieranie, hoci jeho samotný priebeh je spontánny. Nejde teda o sledovanie komunikácie hovoriacich v ich prirodzenom prostredí, ale vo vopred pripravenom kontexte hry.

¹⁶ Ako neverbálny prejav chápeme napr. imitovaný plač, fňukanie, džavotanie bábätko alebo neverbálne, zvukovo vyjadrený súhlas/nesúhlas, príp. použitie citosloviec prekvapenia, radosti a pod.

¹⁷ Ide iba o tie prípady, keď hovoriaci svoje repliky adresuje súčasne napr. starej mame a starému otcovi (ktorých imituje jeden komunikant), vníma ich ako kolektívneho percipienta, bez potreby ich vzájomnej diferenciacie.

¹⁸ Ak je plynulosť prejavu komunikanta prerušená dlhšou pauzou, spevom, príp. nejakou vloženou imitovanou činnosťou, často sprevádzanou používaním zvukov (napr. imitácia cicania mlieka bábätkom, imitácia zvonenia, prebaľovania, pobožkania

konkrétnych kontakto­vých prostriedkov (oslovenia, osobných zámen, 2. osoby singuláru a plurálu, špecifických suprasegmentálnych javov a pod.) diferencuje medzi rôznymi rolami toho istého komunikanta, každý prejav adresovaný jednotlivým rolám považujeme za samostatné sociorepliky. Takýto prístup umožňuje zároveň jednoduchšiu orientáciu v sledovaní tzv. prepínania kódu (reči orientovanej na dieťa a partnerského registra).

Ako príklad určovania hraníc socioreplik uvádzame ukážku z hry s Astridou (7;02.04¹⁹) s komentárom k jednotlivým socioreplikám²⁰.

- *AST: pomo:c! → **1. socioreplika** dieťaťa v role matky
 *AST: ja to asi nevydržím! adresovaná DK²¹ v role lekára
 %com: Astrida imituje pôrod
 – dramaticky s krikom.
 *AST: už je vonku?
 *AST: ja:j ja asi odpadnem z toho
 bábätka.
 *AST: ja:j!
 *AST: už je vonku prosím vás?
- *RES: už je vonku. → **2. socioreplika** DK v role lekára
 *RES: už sa vám narodila krásna
 dcéra.
 *RES: volá sa # Andrejka.
 *RES: blahoželáme.
 %com: dospelý komunikant imituje
 rolu lekára.

bábätka a pod.), každé pokračovanie v prejave chápeme ako začiatok novej sociorepliky. Ak však hovoriaci vykonáva určitú činnosť paralelne popri svojom verbálnom prejave (napr. imituje prebaľovanie bábätka a paralelne komentuje svoju činnosť plynule, bez prerušenia), takýto komunikát chápeme ako jedinú, samostatnú sociorepliku.

¹⁹ Pri ukázkach z komunikátov jednotlivých detí uvádzame v zátvorke presný vek v čase nahrávania, napr. Astrida (7;02.04 – 7 rokov, 2 mesiace, 4 dni).

²⁰ Meno dieťaťa označujeme v transkriptoch trojpísmenovým kódom (napr. *AST – Astrida, *PAT – Patrik a pod.). Skratka *RES je z anglického slova *researcher*, označujeme ňou repliky dospelého komunikačného partnera (autorky tejto štúdie). Značku %com používame pre akýkoľvek komentár, zväčša k mimojazykovej situácii. Dvojbodka za vokálom predstavuje predĺženie artikulácie vokálu (napr. a:ch), značkou # zaznamenávame pauzu.

²¹ Zoznam použitých skratiek pozri na konci štúdie.

- *AST: a:ch. → **3. socioreplika** dieťaťa v role matky
 *AST: ďakujeme. adresovaná DK v role lekára
- *AST: pod'. → **4. socioreplika** dieťaťa v role matky
 *AST: ideme domov. adresovaná bábätku
- *AST: a:ch. → **5. socioreplika** dieťaťa v role matky
 *AST: tu je Andrejka. adresovaná DK v role otca
 %com: Astrida sa premiestni
 do imaginárneho domu.
- *RES: už ste sa vrátili? → **6. socioreplika** DK v role otca
 adresovaná matke a bábätku
- *AST: áno. → **7. socioreplika** dieťaťa v role matky
 adresovaná DK v role otca
- %com: Astrida imituje plač bábätka. → **8. neverbálna socioreplika** dieťaťa
 v role bábätka
- *RES: aký bol pôrod? → **9. socioreplika** DK v role otca
 adresovaná dieťaťu v role matky
- *AST: výborný. → **10. socioreplika** dieťaťa v role matky
 *AST: skoro som to nezvládla. adresovaná DK v role otca
 *AST: ale # ale som smutná
 že moja priateľka potratila.

V snahe dosiahnuť väčšiu exaktnosť získaných výsledkov prezentujeme tabuľky so základnými údajmi o sledovaných deťoch (vek, trvalé bydlisko) a ich komunikátoch. Z každého audiozáznamu sme na analýzu vybrali iba tie časti, ktoré sú relevantné vzhľadom na sledovaný cieľ nášho výskumu. Pri jednotlivých nahrávkach uvádzame počet socioreplík oboch komunikantov (dieťaťa i experimentátora).

Naším zámerom je sledovať u detí predovšetkým imitovaný register reči orientovanej na dieťa v konfrontácii s imitovaným partnerským registrom, preto v tabuľkách osobitne rozlišujeme sociorepliky dieťaťa adresované bábätku, v ktorých nás zaujíma aj počet použitých slov²², a dospelému komunikantovi imitujúcemu rolu manželského partnera.

²² Za samostatné slovo považujeme každú formálnu jednotku vymedzenú v transkripte medzerou (tzn. aj konjunkcie, prepozície, zvrtné tvary *sa*, *si* a pod.). Kým Anderse-

Medzi *ostatné sociorepliky a iné repliky* zaraďujeme prejavy dieťaťa: (1) adresované dospelému komunikantovi imitujúcemu inú než manželskú rolu (napr. rolu suseda, lekára, babky/dedka); (2) komentujúce vykonávanie vlastnej činnosti (bez konkrétneho adresáta); (3) imitujúce inú než rolu matky, resp. otca (napr. rolu suseda, spolupracovníka a pod.); (4) prezentujúce viacero rolí súčasne²³; (5) vzťahujúce sa na ďalšie rozvíjanie hry. Počet *ostatných socioreplik a iných replík* uvádzame iba z dôvodu vzájomnej komparácie s počtom socioreplik adresovaných bábätku a DK v role otca/matky, ich prítomnosť je však z hľadiska základného cieľa výskumu irelevantná.

nová chápe dvojslovné ustálené tvary (napr. pozdravy, zdvorilostné frázy – anglické *good night, thank you*) za jediné slovo, v analyzovaných komunikátoch vnímame každú formálnu jednotku v rámci týchto slovných spojení ako samostatné slovo.

²³ Máme predovšetkým na mysli nepravý dialogický útvar, ktorého účastníkom je iba dieťa imitujúce viacero rolí súčasne. Ako príklad uvádzame ukážku z dialógu Patrika (7;06.17), v ktorom imituje rolu otca aj rolu jeho spolupracovníka.

*PAT: čau Miro.

*PAT: čau.

%com: Patrik hrá rolu spolupracovníka – so zmenou tónu.

*PAT: dneska ideme čo rezať?

*PAT: tuto musíme narezať foršty.

*PAT: aha.

%com: Patrik imituje zvuk píly.

*PAT: ešte ich máš koľko?

*PAT: ešte asi zo tri.

*PAT: dobre.

Tabuľka 1

Meno dieťa ¹	Andriško	Anriľa	Barťorka	Kresťan	Mihka	Mirko
Vek dieťa	6:11,18	7:02,04	7:04,21; 8:08,19 ¹	7:09,03	6:10,17	8:03,17
Trvanie hospitalizácie (región)	východná Slovensku	východná Slovensku	stredná Slovensku	východná Slovensku	východná Slovensku	východná Slovensku
Čas trvania materskej školy	17 min, 45 s	7 min, 38 s	33 min, 48 s	16 min, 17 s	14 min, 30 s	15 min, 54 s
Číselný počet societipiek v materske	210	87	311	216	93	206
Počet societipiek dieťaťa v role matky/vojta	144	51	186	123	56	107
Počet societipiek dieťaťa v role manželky/vojta						
Počet societipiek dieťaťa v role manželky/vojta adresovaných DK v role manželky/vojta	46	33	111	47	26	75
Počet societipiek dieťaťa v role manželky/vojta adresovaných K&M	30	11	46	42	26	27
Počet slov v societipiek dieťaťa adresovaných hoštinu	277	69	325	302	726	180
Ošetrovanie societipiky a mat						
Značky dieťaťa						
Značky inštruktora registra RID	68	7	79	24	4	5
	Zemnutá lenka KOM VČCB Konvencionalizované onomatopaje Opakovanie Chudky s oslabenou RKF Posuny osôb Symbolický plural V DOSP Vyzy s oslabenou RKF	Zemnutá lenka Hodoťaz prky KOM VČCB Konvencionalizované onomatopaje Opakovanie Symbolický plural V DOSP Vyzy s oslabenou RKF	Zemnutá lenka Hodoťaz prky KOM VČCB Konvencionalizované onomatopaje Opakovanie Symbolický plural V DOSP Vyzy s oslabenou RKF	Zemnutá lenka Hodoťaz prky KOM VČCB RMA Opakovanie Chudky s oslabenou RKF Symbolický plural Vyzy s oslabenou RKF	Zemnutá lenka Hodoťaz prky KOM VČCB Konvencionalizované onomatopaje Opakovanie Chudky s oslabenou RKF Posuny osôb Symbolický plural Vyzy s oslabenou RKF	Zemnutá lenka KOM VČCB RMA Opakovanie Chudky s oslabenou RKF Posuny osôb Symbolický plural Vyzy s oslabenou RKF

¹ Barťorka sa zúčastnila na dvoch nahrávaníach s časovým odstupom 1 rok, 4 mesiace. V tabuľke uvádzame súhrnné časové trvanie oboch nahrávkov.

Tabuľka 2

Meno dieťaťa	Natalia	Parik	Samko	Tamarka	Vilko	Zuzka
Vek dieťaťa	8:01:12	7:06:17	7:06:28	6:05:16	8:02:00	7:10:09
Trvanie hovorky (frekvencia)	stredne Slovenska	stredne Slovensko	východne Slovensko	stredne Slovensko	východne Slovensko	východne Slovensko
Čas trvania analyzovanej časti nahrávky	17 min. 39 s.	11 min. 30 s.	11 min. 47 s.	13 min. 03 s.	11 min. 46 s.	18 min. 16 s.
Celkový počet socioreplických v nahrávke	267	124	179	145	126	251
Počet socioreplick dieťaťa v role matky/otca	153	99	96	82	71	152
Počet socioreplick dieťaťa v role matky/otca adresovaných DPK v role manželského partnera	88	21	38	39	20	88
Počet socioreplick dieťaťa v role matky/otca adresovaných balabka	58	14	52	41	39	40
Počet slov v socioreplických dieťaťa adresovaných balabka	425	141	357	395	451	325
Ostatné socioreplicky a iné replicky dieťaťa	7	64	6	2	12	24
Znaky imitovaného registra RD	Ziemňujúc lexika Hodnotiac prvky KOM V/C/CB RMA Opakovanie Otázky s oslabenou RKF Posuny osôb Symbiotický plural V DOOSP Výzvy s oslabenou RKF	Ziemňujúc lexika Hodnotiac prvky KOM V/C/CB Konvenionalizované onomatopje RMA Opakovanie Otázky s oslabenou RKF Posuny osôb Symbiotický plural V DOOSP Výzvy s oslabenou RKF	Ziemňujúc lexika KOM V/C/CB Konvenionalizované onomatopje RMA Opakovanie Otázky s oslabenou RKF Symbiotický plural V DOOSP Výzvy s oslabenou RKF	Ziemňujúc lexika KOM V/C/CB Konvenionalizované onomatopje RMA Opakovanie Otázky s oslabenou RKF Symbiotický plural V DOOSP Výzvy s oslabenou RKF	Ziemňujúc lexika KOM V/C/CB Konvenionalizované onomatopje RMA Opakovanie Otázky s oslabenou RKF Symbiotický plural V DOOSP Výzvy s oslabenou RKF	Ziemňujúc lexika KOM V/C/CB Konvenionalizované onomatopje RMA Opakovanie Otázky s oslabenou RKF Symbiotický plural V DOOSP Výzvy s oslabenou RKF

V rámci získaných komunikátov došlo k vytvoreniu niekoľkých komunikačných situácií. Napriek skutočnosti, že kontext hry na začiatku rolového hrania navrhol experimentátor, jej ďalší priebeh sa realizoval spontánne a veľa komunikačných situácií navrhli deti samy. Najčastejšie sa stretávame s imitáciou ritualizovaných činností, ako prebaľovanie, kúpanie, kŕmenie bábätka, ukladanie na spánok, ale aj ďalších situácií – prechádzka, nakupovanie, návšteva lekára, odchod otca do práce a pod.

Charakteristickými **zvukovými vlastnosťami**^{24, 25} imitovaného registra RD je variabilnejšia, spevavá, expresívna melódia; predĺženie artikulácie vokálov; eufemizácia a maznavosť prejavujúca sa v intonácii, ktorá na niektorých miestach prechádza až do palatalizácie hlások. Rovnako pozorujeme celkové vyššie nasadenie hlasu a pomalšie tempo reči ako v bežnej komunikácii s rovesníkmi, s dospelými komunikačnými partnermi, resp. v porovnaní s partnerským registrom, uplatňujúcim sa v rámci realizácie hry na rodinu. Pri imitovaní tíšenia a uspávania bábätka pozorujeme u detí tendenciu k nižšej intenzite hlasu, či dokonca k šepotu. Deti si abstraktnosť komunikačnej situácie kompenzujú využívaním zvukov nevyskytujúcich sa vo fonologickom systéme jazyka, onomatopojí a spevu. Na viacerých miestach objavujeme aj zmenu timbru spätú s reprezentáciou a diferenciaciou príslušných rolí. Je zaujímavé, že v získaných komunikátoch pozorujeme u detí často tendenciu až k preexponovanej kvantite, a to

²⁴ Realizáciu suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa v prirodzenom prostredí prezentuje štúdia od kolektívu autorov Mítrová – Sabol – Slančová – Zimmermann (2006), ktorá je zároveň pre nás inšpiračným zdrojom pre komparáciu zistených výsledkov.

²⁵ Naším zámerom nie je sledovať nonverbálne výrazové prostriedky, pretože ich využívanie sa v danej komunikačnej situácii (hra prostredníctvom bábok) nemôže plne uplatniť. Rolové hranie preto zaznamenávame iba formou audio-, nie videonahrávok. Avšak vzhľadom na skutočnosť, že sme boli účastníkom každej hry, vyhotovovali sme si záznam o používaní nonverbálnych prostriedkov v podobe interpretatívnych poznámok, ktoré tvoria súčasť transkriptov získaných nahrávok. Z týchto záznamov môžeme usúdiť, že práve v sledovanej rolovej hre na rodinu zohrávajú nonverbálne prostriedky v porovnaní s hrou na školu a na návštevu u lekára špecifickú úlohu. Ide predovšetkým o také znaky, akými sú pohladenie, pobožkanie či tíšenie dieťaťa držaním v náručí. Tieto prostriedky tvoria nevyhnutnú súčasť znakov KR matky/otca a sú sprievodnými prvkami ritualizovaných činností.

aj napriek skutočnosti, že pre východné Slovensko a Kysuce, kde sa nahrávky realizovali, je vo všeobecnosti príznačná absencia kvantity.

Z **gramatických vlastností** objavujeme v analyzovaných komunikátoch znaky príznačné pre disproporčnú komunikáciu, slúžiace na vyjadrenie spolupatričnosti (tieto prostriedky sú rovnako charakteristické pre pedagogický register, komunikáciu so starými ľuďmi, s domácimi zvieratami a pod.). Pomerne frekventovaným znakom je využívanie **tzv. symbiotického plurálu**, ktorý sa objavuje predovšetkým pri vykonávaní ritualizovaných činností, ako prebaľovanie, kŕmenie, kúpanie či ukladanie bábätka na spánok. Obsah termínu symbiotický plurál rozširujeme oproti doterajšiemu chápaniu (Slančová, 1999). Plurálová forma sa používa na jednej strane v situáciách, keď hovoriaci komentuje činnosť, ktorej vykonávateľom je iba jeho komunikačný partner (v našom prípade ide o rolu bábätka), na druhej strane je vykonávateľom činnosti iba hovoriaci (dieťa imitujúce rolu matky/otca). Na exemplifikáciu vyberáme ukážky z prejavu Zuzky (7;10.09), kde pri použití symbiotického plurálu je vykonávateľom komentovanej činnosti iba bábätko, teda komunikačný partner, a Vilka (8;02.00), ktorý používa plurálovú formu pri komentovaní činností vykonávaných samotným hovoriacim.

*ZUZ: **pod'me** do vaničky.²⁶

*VIL: **dáme** čajík?

*ZUZ: šup šup šup šup šu:p.

*VIL: **vybalíme** plienku.

*ZUZ: ta:k.

*VIL: a **hodíme** do koša.

*ZUZ: ručníček.

%com: Zuzka imituje utieranie bábätka – spojené so zvukom.

*ZUZ: tak.

%com: Zuzka bábkou mamy bozká bábätko – spojené so zvukom.

*ZUZ: no **ideme papkať**.

Za ďalší znak disproporčnej komunikácie považujeme prítomnosť **hodnotiacich prostriedkov**, vyjadrených zväčša formou adjektív a adverbií (*dobrý, výborný, šikovný, dobre, pekne* a pod.). Ak jeden z komunikantov situáciu hodnotí, vyčleňuje sa, minimálne na rovine komunikácie sa „nadradňuje“ nad svojho komunikačného partnera. Nie je prekvapujúce, že v danej komunikačnej sfére nachádzame (okrem

²⁶ Symbiotický plurál nachádzame nielen v indikatíve, ale aj v imperatíve, čo spôsobuje zmiernenie výpovede výzvového charakteru.

niekoľkých výnimiek) hodnotiace prvky s prevažne kladnými pragmatickými kvalitami, čo vyplýva z intímneho vzťahu komunikantov (matky/otca a dieťaťa), hoci v kontexte hry ide iba o imitáciu intimity tohto vzťahu. Ako hodnotiaci prostriedok chápeme aj pomerne frekventované deiktické adverbium *tak*, resp. partikulu *no*, ktoré samy osebe nie sú nositeľmi pragmatickej kvality hodnotenia, avšak zasadené do špecifického kontextu, sprevádzané osobitou melódiou a zväčša aj predĺženou artikuláciou vokálov (*ta:k*, *no:*) nadobúdajú dané výrazové prostriedky pragmatickú kvalitu kladného hodnotenia.

*MIS: tak pod'.	*AST: no ticho.
*MIS: no # se:m.	*AST: do:brá si.
*MIS: no jak pekne sám už vieš chodiť. (Miška – 6;10.17)	*AST: vý:borná:. (Astrida – 7;02.04)
%com: Samko imituje kúpanie bábätka.	*TAM: tššš.
*SAM: opláchneme.	*TAM: no sadkaj si.
*SAM: no:.	*TAM: ta:k.
*SAM: už iba tvár umyjeme.	(Tamarka – 6;05.16)
*SAM: ešte trošku mydielka.	
*SAM: pusinku.	
*SAM: už iba utrieme tvár.	
*SAM: no:.	
*SAM: ešte rúčky.	
*SAM: druhú.	
(Samko – 7;06.28)	

Na druhej strane sa v príslušnej komunikačnej situácii oslabuje primárna hodnotiacia funkcia týchto výrazových prostriedkov a posilňuje sa emocionálna funkcia. Ich prítomnosť v socioreplikách hovoriaceho adresovaných detskému percipientovi je indikátorom väčšej citovej zaangažovanosti a snahy prispôsobiť sa svojmu komunikačnému partnerovi. Na exemplifikáciu uvádzame ukážku z komunikátu Mišky (6;10.17).

*MIS: tu máš cumlíček.
*MIS: a pekne spinkaj.
*MIS: no tak pekne spinkaj.

Komunikácia s partnerom s nižším stupňom komunikačnej kompetencie je často sprevádzaná rôznymi formami **posunu osôb**,

ktoré nachádzame aj v analyzovaných komunikátoch. Ide o používanie inej formy ako 1. osoby singuláru pri referovaní o sebe samom, ako aj používanie inej formy ako 2. osoby singuláru pri replikách adresovaných svojmu komunikačnému partnerovi. V analyzovaných komunikátoch sme sa stretli s používaním 3. osoby singuláru v situáciách, keď komunikant referuje o sebe samom:

*NAT: pod' moja.	*PAT: no pod'.
*NAT: už ideme.	*PAT: a ideme na vychádzku.
*NAT: pod'.	*PAT: a potom tatik pôjde do roboty.
*NAT: chyt' sa maminky .	(Patrik – 7;06.17)

(Natálka – 8;01.12)

či 3. osoby singuláru a neutra v replikách adresovaných bábätku:

*AND: kto to **plačká**?
(Andrejko – 6;11.18)

*MIS: už **si sa napapalo**.
(Miška – 6;10.17)

*NAT: dám ti mliečko.
*NAT: pod'.
%com: Natálka imituje kŕmenie bábätka – spojené so zvukmi imitujúcimi pitie z fľaše.
*NAT: dobre už **si ho vypilo**.
(Natálka – 8;01.12)

Ako charakteristické znaky imitovaného KR matky/otca chápeme aj explicitné používanie **datívnych foriem pronomín** v syntaktických konštrukciách, v ktorých si nepredmetové verbum nevyžaduje doplnenie pravovalenčným participantom. Prítomnosť týchto pronomín pôsobí v komunikácii príznakovo a umocňuje asymetriu medzi komunikačnými partnermi. Objavujú sa v komunikátoch hovoriacich s vyšším stupňom komunikačnej kompetencie, resp. s vyšším statusom ako prostriedky na vyjadrenie spolupatričnosti. Nasledujúce ukážky vyberáme z komunikátov Zuzky (7;10.09) a Mirka (8;03.17).

*ZUZ: joj mojko.	%com: Mirko imituje kúpanie bábätka.
*ZUZ: si mi ty vypadlo z postieľky.	*MIR: Iva:n ide vodička:.
*ZUZ: no pod'.	*MIR: len sa... len sa mi tu nerozplač.
*ZUZ: tak ja ťa budem strážiť.	*MIR: ahoj Ivan.

- *MIR: dobre.
 *MIR: dobrá vodička dobrá.
 *MIR: okúpeme chlape... chlap... chlapca.
 *MIR: o o ój.
 *MIR: sa **nám** doraz rozplače.

Na **lexikálnej rovine** sledujeme eufemizáciu a rozvinutú **deminutívnosť** (až hyperdeminutívnosť) spojenú s výraznou citovou zaangażovanosťou hovoriaceho. V tabuľke 3 uvádzame percentuálne zastúpenie zjemňujúcej lexiky (ZL) v imitovaných socioreplikách sledovaných detí adresovaných bábätku²⁷. Na dosiahnutie väčšej prehľadnosti prezentovaných dát osobitne vydeľujeme v rámci ZL deminutíva, eufemizmy, hypokoristiká a konvencionalizované onomatopoje. Deminutíva v tomto kontexte chápeme ako zdrobňujúce slová, ktorých vznik je motivovaný predovšetkým kladným citovým postojom voči komunikačnému partnerovi (bábätku). Za eufemizmy považujeme zjemňujúce lexémy v širokom zmysle slova (nielen výrazy zjemňujúce nepríjemné skutočnosti), napr. *cikať, kakať, maco, papať, pusa* a pod. Ide o slová, ktoré, na rozdiel od deminutív, neobsahujú zdrobňujúcu slovotvornú príponu²⁸. Do skupiny hypokoristík zaraďujeme expresívne lexémy, ktorých funkcia je ohraničená sférou dôverného rodinného styku, príp. styku blízkych osôb. Okrem familiárnych ozna-

²⁷ Neuvádzame informácie o komplexnej ZL v rámci jednotlivých komunikátov aj napriek skutočnosti, že jej prítomnosť nie je zanedbateľná ani napr. v partnerskom registri, ak sa hlavnou témou dialógu komunikantov stáva bábätko. Pozornosť však koncentrujeme na analýzu komunikačného registra RD, preto tabuľka obsahuje iba informácie o ZL vyskytujúcej sa v imitovaných prejavoch detí adresovaných bábätku.

²⁸ Zložky *sa/si* (či už ide o derivačné, gramatické, prázdne lexikálne morfémy, príp. zvrätne pronomíná), ktoré sú sémantickou súčasťou verbálnych deminutív a eufemizmov, chápeme ako samostatné lexémy. Napr. verbum *napapkať si sa* z formálneho hľadiska pozostáva z troch samostatných zložiek a každú z nich klasifikujeme ako osobitnú lexému. Pri komplexnom súčte slov v analyzovanom komunikáte (pozri tabuľky 1, 2) verbum *napapkať si sa* teda predstavuje tri samostatné lexémy. Avšak pri súčte ZL (tabuľka 3) berieme do úvahy iba formu s deminutívnou slovotvornou príponou, ktorá sa v danom verbe nachádza v prvej lexéme, preto toto slovo hodnotíme ako jediné deminutívum (nie tri samostatné deminutívne výrazy). Z toho dôvodu aj v nasledujúcej tabuľke 4 uvádzame zložky *sa/si* iba v zátvorkách.

Podobná situácia nastala pri určovaní hypokoristík. Ak oslovenie bábätka pozostáva z dvoch, prípadne troch zložiek, tieto slovné spojenia chápeme ako jeden celok, a teda jediné hypokoristikum (napr. *moja moja, moje zlaté* atď.), hoci formálne každá zložka tvorí osobitnú lexému.

čení rodinných príslušníkov typu *mama, mamka, maminka, ocko, tatinko* považujeme za hypokoristiká všetky oslovenia bábätka vyjadrujúce kladný citový vzťah (*miláčik, zlatko, slniečko, moje, moja zlatučká* atď.) a modifikované formy krstných mien obsahujúce deminutívne slovtvorné, príp. i-ové vokatívne prípony, napr. *Fabiánko, Andrejka, Zuzi*²⁹ (chápanie expresívnej lexiky pozri napr. Ondrus – Horecký – Furdík, 1980; Encyklopédia jazykovedy, 1993; Mistrík, 1997; Hlavatá, 1999). V tabuľke ďalej uvádzame percentuálne zastúpenie konvencionalizovaných onomatopojí, ktoré takisto chápeme ako súčasť ZL.

Tabuľka 3

Meno dieťaťa	Deminutíva	Eufemizmy	Hypokoristiká	Konvencionalizované onomatopoje	Celkové zastúpenie ZL
Andrejko	5,78	0	3,97	3,97	13,72
Astrida	8,70	0	5,80	5,80	20,30
Barborka	8,62	0,92	4,31	14,77	28,62
Kristián	6,29	0,66	5,30	1,66	13,91
Mirko	4,44	0,56	0	0	5,00
Miška	7,02	1,24	1,38	4,41	14,05
Natália	8,94	0,71	7,29	1,18	18,12
Patrik	12,06	0	1,42	9,22	22,70
Samko	5,49	1,10	2,20	9,07	17,86
Tamarka	15,95	0,76	5,57	3,04	25,32
Vilko	2,44	0,89	0	9,53	12,86
Zuzka	7,08	0,62	4,31	12,00	24,01

Tendencia k výraznejšiemu používaniu ZL pri komunikácii s detským adresátom sa objavuje u dievčat. Priemerné percentuálne zastúpenie ZL v imitovaných komunikátoch dievčat predstavuje 21,74 %, kým u chlapcov je to 14,34 %. Iba v replikách dvoch chlapcov (Patrik, Samko) je prítomnosť ZL vyššia ako v komunikáte Mišky, ktorý obsahuje percentuálne najnižší počet zjemňujúcich lexém v kategórii dievčat. Táto viac-menej prediktabilná skutočnosť vyplýva z rodovej

²⁹ Za hypokoristiká nepovažujeme bezpríznačkové formy krstných mien typu *Erika, Sandra, Dávid* a pod., keďže ich neutrálna podoba nie je dostatočným ukazovateľom kladného citového postoja voči komunikačnému partnerovi. Jedinou výnimkou je kombinácia bezpríznačkového krstného mena s posesívnym pronomínom, príp. adjektívom s kladnou pragmatickou hodnotou (napr. *Natália moja*).

diferenciácie. Aj napriek tomu, že v prirodzenej komunikácii dospelých s dieťaťom sa rodové rozdiely, teda špecifiká ženskej a mužskej komunikácie stierajú, nazdávame sa (na základe vlastnej empirie), že práve eufemizácia je príznačnejšia pre KR matky ako najintímnejšieho detského partnera než pre KR otca.³⁰

V tabuľke 4 ponúkame prehľad všetkých deminutív, hypokoristík, eufemizmov a konvencionalizovaných onomatopojí v imitovanom registri RD. Eufemizácia sa vzťahuje najmä na verbá označujúce činnosti bábätko alebo dieťaťa imitujúceho rolu matky/otca, na označenie rodinných príslušníkov, oslovenia bábätko, na oblečenie, hračky a objekty dennej potreby dieťaťa, jednotlivé časti ľudského tela, jedlá a nápoje a pod.³¹

Na exemplifikáciu hypertrofie deminutív na pomerne malom priestore uvádzame ukážku z komunikátu Tamarka (6;05.16).

- *TAM: pod' **zlatko**.
 %com: Tamarka prostredníctvom báby reprezentujúcej mamu berie do rúk bábätko.
 *TAM: ham # ham.
 *TAM: už **si spapkala**.
 *TAM: teraz **miláčik** idem ti uvariť **mliečko**.
 *TAM: **mliečko** z chladničky.
 *TAM: **pohárik**.
 *TAM: a nalejem **mliečko**.
 %com: vynechané repliky.
 *TAM: no **tichučko**.
 *TAM: **sadkajme si**.
 %com: Tamarka takmer šepotom.
 *TAM: pod' **si ľažkat'**.
 *TAM: a **spinkaj**.

³⁰ V slovenskej lingvistike sa doposiaľ nevenovala sústredenejšia pozornosť výskumu reči otca orientovanej na dieťa. Niekoľko parciálnych výsledkov máme k dispozícii z autentického materiálu získaného v rámci grantovej úlohy VEGA 1/2228/05 *Vývin reči slovensky hovoriacich detí*.

³¹ O štatúte detského slova pozri Hlavatá, 1999, s. 13 – 23 a jej štúdiu (Ondráčková) v tomto zborníku.

Tabuľka 4

Zjednotená lexika v imfózanom registri RD								
Deminutiva								
Jedlá a nápoje	Časť ľudského tela	Ohňenie	Hračky a veši denný potreby	Verba	Ostatné deminutiva*	Hyponymistika	Eufemizmy	Konvencionalizované onomatopoeje
čajik dziatek kapustička kasička mliečko mívovka roztek špenáik zemičky	kolienka nožek nožka/-y/nožičky očička pauka/pružinka rúba ručky/ručičky vlasy	bandička čapučka klobučik mliečika pyžamko veštička	anko/zaučiko cuníik/cuníček frášička havo hráčeka/-y kacica/-y knížočka kočurka/kočička kvietok/kvietoček ležadelenko* lopatička mešičko mešiček mydličko na koník* pálenočka podarík poosie/ka psik rozprávočka ručiček sempček šampónik tanieriky vanička vodička vrtuľníček* zvieratník žirafa	(po)hranjak' (sa) (s)pyškar' šobodar'/šobodar' (sa) ľahčak' (s)/ľahčak' (s) obedčak' okupčak' pláčkar' pocurčak' (sa) pospúňak' (s)/ spínarčak'/zaspínarčak' vyspúňak' (sa) sáčkar' (s) smelčak' (sa)	(dobro) sočka hrbík jazerko kráčik obedník tásko/rečúčko troška za čov'/čav' na čov'/očku zámka zárúčka	Alicka Andrejka bábilko Danča/Dani Davidko Fabiško Janka/Jančka Katarínka maľička/maľička manča/manička mračka nuľička moja moja Andrejka moja moja moja moja moja moja Nadiča moja ziančka moje/moje moje moje ziate moje zianček mojko/mojko ziate očko/čarík/čaríčko prieseznička slniečko uju (princ) ziančko zianko Zaučka moja Zaučka Zuzi/Zuzinka	mico napepúňak papar'/papar'/papar' (sa) pochlame/nie/šane pocurany pokáňaký pokáňak' (sa) puab	č'rap hajú hano/hanik hóp kláp kšakúť šap/šaps ššš túk

* Poznámka 1 k tabuľke 4:

Deminutíva *lietadielko, vrtuľníček, na koníka* zaraďujeme k súboru *hračky a veci dennej potreby*, hoci reálne sa ich používanie vzťahuje na isté formy hry (aktivity) s bábätkom.

%com:	Zuzka imituje kŕmenia bábätka.	*AND:	a teraz # o:tvor ústa
*ZUZ:	i:de lietadielko do pusy:		princeznička.
%com:	Zuzka spevavo.	*AND:	teraz ti tam vletí vrtuľníček .
*ZUZ:	HAM!	*AND:	ide vrtuľník.
*ZUZ:	hotovo.	*AND:	ham.
*ZUZ:	no # zjedla.		(Andrejko – 6;11.18)

(Zuzka – 7;10.09)

*KRI:	budeme sa hrať?
%com:	dospelý komunikant imituje plač bábätka.
*KRI:	tak po:ď.
%com:	dospelý komunikant imituje džavotanie bábätka.
*KRI:	ideme na koníka .
*KRI:	tak po:ď.
%com:	Kristián v role otca berie na plecica bábätko – spojené s imitovaním zvuku koňa.

(Kristián – 7;09.03)

Poznámka 2 k tabuľke 4:

K ostatným deminutívam patria výrazy, ktoré na základe svojej špecifickosti nebolo možné zaradiť k predchádzajúcim piatim kategóriám deminutív.

Rozvinutá eufemizácia a deminutívnosť v spojení s už spomínanými špecifickými zvukovými prostriedkami sa výrazne prejavuje predovšetkým pri prepínaní kódu (code-switching), v nasledujúcich ukážkach ide o striedanie registra RD s partnerským registrom.

*AND:	mamka sa za chvíľku vráti.	*MIS:	nachystám mu aj mlieko .
*AND:	ona išla kúpiť do obchodu	%com:	Miška komentuje svoju činnosť
	papkat' .		– adresované otcovi.
%com:	Andrejko adresuje repliku bábätku.	*MIS:	tu máš mliečko .
		%com:	Miška adresuje repliku bábätku.
*AND:	ja som jej dal jest' .		(Miška – 6; 10.17)
*AND:	pred chvíľou jedla .		
%com:	Andrejko adresuje repliku matke.		

(Andrejko – 6; 11.18)

Prepínanie kódu môžeme sledovať aj v rámci jednej repliky detského komunikanta. Napr. vo výpovedi Patrika (7;06.17) *no ty sa vždycky tešíš keď máš holú rit' # ritku* pozorujeme tendenciu k eufemizácii v zámere priblížiť sa svojmu komunikačnému partnerovi (bá-

bätku). Tá sa prejavuje v podobe rektifikácie po pauze, konkrétne prechodom od vulgarizmu (*rit'*) k zjemnenej podobe výrazu (*ritku*).

Za **konvencionalizované onomatopoje** považujeme zvukomalebné slová s expresívnou funkciou. Ide o ďalšie znaky imitovaného KR matky/otca fungujúce predovšetkým ako sprievodné prvky rutinných činností: *ham/hamik* (kŕmenie), *tššš/haju* (ukladanie na spánok, tíšenie bábätka), *čľup* (kúpanie), *šup/šups* (vkladanie bábätka do vaničky, postieľky, kočíka, ale aj hádzanie imaginárnych predmetov atď.).

*MIS: moje tu si sadkaj.	*ZUZ: tak pod'.
*MIS: a papaj.	*ZUZ: šu:ps dáme do vaničky.
*MIS: dobre	*ZUZ: mo:je..
*MIS: ham ham ham ham ham.	*ZUZ: ta:k okúpeme.
%com: Miška kŕmi bábätko.	*ZUZ: šups.
(Miška – 6;10.17)	(Zuzka – 7;10.09)
*SAM: no # som kúpil tebe fenistil.	*PAT: a teraz hu pojme okúpať.
*SAM: som bol v práci.	%com: Patrik vyzlieka bábätko.
*SAM: no.	*PAT: dáme čiapočku dole:.
%com: dospelý komunikant imituje ťňukanie bábätka.	*PAT: ta:k tak tak.
*SAM: tššš.	*PAT: čľup čľup čľup.
*SAM: tíško Dávidko:.	*PAT: čľup čľup.
%com: dospelý komunikant imituje plač bábätka.	*PAT: je:jo to je krásne.
*SAM: tššš tššš tššš.	(Patrik – 7;06.17)
(Samko – 7;06.28)	

Popri tejto skupine najfrekventovanejších onomatopojí sme sa v imitovaných detských prejavoch stretli aj s ďalšími: *hop* (pri manipulácii s bábätkom, resp. pri podávaní rôznych predmetov bábätku) či *ťuk, klop, kukuk* (pri hre s bábätkom).

*VIL: klop klop.
*VIL: klop klop.
%com: Vilko sa dotýka nošteka bábätka.
*VIL: či je to noštek?
*VIL: či je to noštek?
(Vilko – 8;02.2)

Konvencionalizované onomatopoje tvoria až 6,22 % z celkovej lexickej v imitovaných komunikátoch adresovaných bábätku. Väčšina z nich

(ako možno vidieť aj z jednotlivých ukážok) sa objavuje nielen osihotene, ale aj v skupinách onomatopóji opakujúcich sa bezprostredne za sebou.

S rozvinutou eufemizáciou súvisí aj variabilita **oslovení**³², ktoré používajú deti imitujúce rolu matky/otca v komunikácii s bábätkom. Tabuľka 5 obsahuje prehľad všetkých oslovení a ich celkový počet vyskytujúci sa v analyzovaných komunikátoch.

Tabuľka 5

Meno dieťaťa imitujúceho RD	Zvolené pohlavie bábätka	Oslovenie bábätka	Počet oslovení v nahrávke	Referovanie o bábätku
Andrejko	♀	Janka, Janička, princeznička, bábätko	5	bábätko, Janička
Astrida	♀	moja Andrejka, Andrejka, moje	4	dieťaťko, dieťa bábätko, Andrejka
Barborka	♀	a) Zuzka, Zuzi, Zuzanka, Zuzka moja, moja zlatučká, moja, moja moja, moja moja moja b) Natália, moja Natália, moja	a) 11 b) 5	a) malá, Zuzanka, dieťa, moja b) malá Natália, maličká, Natália
Kristián	♂	Fabiánko	16	moje bábätko, malý
Mirko	♂	Ivan	14	Ivan, ten Ivan, náš Ivan, dieťa, malý
Miška	♂	Danko, Dani, moje, moje moje, moje zlaté	5	dieťaťko, malý
Natália	♀	Katarínka, moja	26	malinká, Katarínka
Patrik	♀	maličká, Sandra	2	malá, Sandra
Samko	♂	Dávid, Dávidko	12	0
Tamarka	♀	Erika, miláčik, zlatko, zlatečko, malinká	19	maličká, malinká, Erika
Vilko	♀	0	0	0
Zuzka	♀	Alica, Alicka, miláčik, mójko zlaté, moje zlatučké, mojko, moje, slniečko	16	malá, Alica, Alicka

³² Oslovenie ako kontaktný prostriedok s operačnou komunikačnou funkciou by malo byť predmetom sledovania v rámci pragmatickej charakteristiky imitovaného KR matky/otca, nateraz nás však zaujíma iba z formálneho, nie funkčného hľadiska, preto túto problematiku zahŕňame k lexikálnej charakteristike imitovaného KR matky/otca.

Pri komparácii jednotlivých typov oslovení u chlapcov imitujúcich rolu otca a u dievčat imitujúcich rolu matky nachádzame výrazné diferencie.³³ V imitovaných prejavoch adresovaných bábätku sa u chlapcov objavujú zväčša krstné mená v bezpríznačkovej forme, príp. ich deminutívne varianty. U dvoch chlapcov (Andrejko a Patrik) sa popri osloveniach krstnými menami vyskytli aj ďalšie hypokoristické podoby (*princeznička, bábätko, maličká*), hoci ich frekvencia je minimálna (každé z hypokoristik bolo použité iba raz). Jeden chlapec (Vilko) sa vôbec nekontaktoval s bábätkom prostredníctvom oslovenia v priebehu celého nahrávania. Naopak, dievčatá používajú v bezprostrednej komunikácii s bábätkom oslovenia s vyššou mierou intimity, ktoré vnímame v kontexte komunikačnej sféry rodiny ako konvencionalizované. Ide o používanie výrazov typu *miláčik, mojko, zlatko, zlatečko*; posesívnych pronomín a adjektív s kladnou konotáciou (napr. *moje zlatučké*), príp. ich opakovanie bezprostredne za sebou (*moja moja*). V imitovaných prejavoch dievčat je pre používanie oslovení bábätka príznačnejšia vyššia frekvencia, ale predovšetkým väčšia variabilita³⁴ v porovnaní s osloveniami objavujúcimi sa v socioreplikách chlapcov. Podobné rozdiely v stupni intimity medzi prejavom otcov a prejavom matiek v komunikácii s deťmi sme zaznamenali na základe vlastnej empirie a parciálnych výsledkov výskumných projektov realizovaných v prirodzenom komunikačnom prostredí.

V Encyklopédii jazykovedy (1993, s. 309)³⁵ sa oslovenie charakterizuje ako „výzva smerom k percipientovi, ktorou sa nadväzuje komunikácia“. Nazdávame sa, že v príslušnej komunikačnej situácii sa

³³ Deti na začiatku hry označili jednotlivé bábky menami. Na základe výberu mena automaticky zvolili pre bábiku reprezentujúcu bábätko pohlavie. Z tabuľky vidíme, že u dievčat sa objavuje tendencia vyberať pohlavie bábätka zväčša na základe vlastnej pohlavnej identity (až päť dievčat zo šiestich prirodzene označilo bábiku dievčenským menom), kým u chlapcov je situácia vyrovnaná (traja chlapci zvolili pre bábiku dievčenské a traja chlapčenské meno).

³⁴ E. S. Andersenová (1992) vo svojom experimente zaznamenala zjemňujúce formy oslovení (angl. *endearments*) iba v imitovaných komunikátoch dievčat. Okrem viacúčelových výrazov typu *honey, darling, dear*, prostredníctvom ktorých možno vyjadriť sympatie akémukoľvek komunikačnému partnerovi (nielen dieťaťu) v súkromnej komunikácii, sa objavilo aj oslovenie *sweetie*, ktoré je typické pre komunikáciu s hovoriacim s nižším sociálnym statusom, resp. s mladším komunikantom. Autorka zároveň uvažuje o tejto lexéme ako o znaku typickom pre ženské vyjadrovanie.

³⁵ O oslovení medzi dospelým a dieťaťom porov. aj Slančová, 1997.

oslabuje direktívnosť oslovenia ako kontaktového prostriedku a posilňuje sa jeho emocionálna funkcia, o čom svedčí aj hypertrofia oslovení na malom priestore dialógu.

*NAT: ocko za chvíľu príde vieš?
 *NAT: išiel na nákupy.
 %com: dospelý komunikant imituje plač bábätka.
 *NAT: už sa za chvíľu vráti **moja**.
 *NAT: išiel ti kúpiť džúsik.
 *NAT: dobre?
 %com: dospelý komunikant imituje fňukanie bábätka.
 *NAT: poobede pôjdeme na výlet **moja** dobre?
 *NAT: ocko išiel na výlet kúpiť čo budeme mať na cestu **moja**.³⁶
 (Natálka – 8;01.12)

%com: dospelý komunikant imituje plač bábätka.
 *KRI: ale **Fabiánko**.
 %com: dospelý komunikant imituje plač bábätka.
 *KRI: čo je: **Fabiánko**?
 %com: Kristián jemne.
 *KRI: no čo **Fabiánko**?
 *KRI: prečítam ti knižku.
 *KRI: počkáš tu?
 *KRI: idem po ňu.
 %com: dospelý komunikant imituje plač bábätka.
 *KRI: no čo: **Fabiánko**?
 %com: dospelý komunikant imituje plač bábätka.
 *KRI: budeme sa hrať?
 (Kristián – 7;09.03)

V tabuľke 5 uvádzame aj komplexný zoznam lexikálnych prostriedkov odkazujúcich na bábätko v socioreplikách, ktoré nie sú explicitne určené detskému percipientovi (tzn. v partnerskom registri, príp. v socioreplikách adresovaných ďalším príbuzným, susedom, lekárovi a pod.). Diferenciácia medzi komunikátmi chlapcov a dievčat sa v tomto prípade ešte viac umocňuje. Kým u dievčat pozorujeme prítomnosť lexém prevažne s kladnou pragmatickou hodnotou prejavujúcou sa najmä v deminutívnych podobách jednotlivých výrazov (napr. *dieťaťko*, *maličká*, *malinká*), u chlapcov väčšia sociálna vzdialenosť v situácii, keď sa o bábätku referuje, zároveň priamoúmerne

³⁶ Emocionálnu funkciu plnia aj dôvetky typu *vieš*, *dobre*, *hej*, *áno* atď.

znižuje aj mieru intimity. Iba v socioreplikách Andrejka a Kristiána nachádzame deminutívne tvary výrazov vzťahujúcich sa na bábätko (*Janička, bábätko*), označenia v ostatných komunikátoch chlapcov sú nositeľmi zväčša neutrálnej hodnoty (*malý, malá, dieťa*). Dvaja chlapci (Samko, Vilko) odkazujú na bábätko iba prostredníctvom osobných pronomín, príp. sa vyhýbajú explicitnému odkazovaniu naň aj v situáciách, keď si verbum vyžaduje záväzné doplnenie pravovalenčnej syntaktickej pozície objektom.

%com: Vilko navštívi s bábätkom lekára.
 *VIL: dobrý deň pán lekár.
 *VIL: **pokontrolujte.**
 *VIL: dám vám tisíc korún.
 (Vilko – 8;02.0)

Použitie bezpríznačkovej formy krstného mena v kombinácii s deiktickým pronomínom zvyšuje oficiálnosť výpovede a minimalizuje kladný citový postoj voči detskému percipientovi, o ktorom sa referuje.

*MIR: pivo je môj budiš.
 *RES: a prečo?
 *MIR: lebo ja keď mám nervy tak si dám pivo.
 *RES: to ťa upokojí?
 *MIR: áno.
 *RES: a prečo máš teraz nervy?
 *RES: sa ti stalo niečo?
 *MIR: áno.
 *MIR: lebo stále som pri **tom Ivanovi**.
 *MIR: a stále keď som pri **tom Ivanovi**.
 *MIR: tak stále niečo plače.
 *MIR: a ty ma stále kritizuješ.
 (Mirko – 8;03.17)

Jedným z najdôležitejších znakov RD je výrazná miera **opakovania** tých istých lexikálnych jednotiek, príp. ich modifikácií, či celých výpovedí, prítomnosť ktorých vyplýva zo špecifickej komunikačnej situácie. U dospelého komunikačného partnera (matky, resp. otca) nastáva extenzia vlastnej výpovede vzhľadom na skutočnosť, že menej kompetentný komunikačný partner (dieťa) na jeho repliky ne reaguje. Opisovaný znak plní teda predovšetkým emocionálnu funk-

ciu, ktorá je umocnená rytmizáciou výpovede. Ďalším dôvodom opakovania vlastných výpovedí je aj snaha sprehľadniť reč.

*AND: spi:nka:j # bábätko.	*TAM: ti:čučko: no.
%com: dospelý komunikant imituje
plač bábätka.	*TAM: tššš.
*AND: Janka spinkaj.	*TAM: zlatko Erika: tichučko.
*AND: spinkaj spinka:j.	*TAM: ano?
*AND: tu máš hračku.	*TAM: idem ťa okúpkat’.
*AND: medvedíka.	*TAM: no tichučko.
%com: dospelý komunikant imituje
plač bábätka.	(Tamarka – 6;05.16)
*AND: tu máš.	
*AND: spinkaj.	
*AND: mamka sa za chvíľku vráti:.	
%com: dospelý komunikant imituje plač bábätka.	
*AND: za chvíľu je pre:...	
*AND: za chvíľu je tu:.	
*AND: ona iba išla kúpiť do obchodu papkat’.	
*AND: aby sme mohli JEST’.	
- (Andrejko – 6;11.18)

E. S. Andersenová (2000, s. 237 – 243) upozorňuje na skutočnosť, že u detí sa pri imitácii rolí s vyšším sociálnym statusom, ako má ich komunikačný partner, objavuje tendencia používať tzv. **registrové markery authority**³⁷ (RMA). Ide o kompozičné konektory s fatickou komunikačnou funkciou, nachádzajú sa v iniciálovej pozícii výpovede, nenesú žiadnu informačnú hodnotu. Formálne bývajú vyjadrené partikulami, ktoré vznikli prechodom od desémantizovaných adverbíí, konjunkcií, resp. pronomín a ich používanie je sprevádzané špecifickými suprasegmentálnymi prostriedkami (dôrazom, pauzou, melódiou). Osobitú zvukovú realizáciu (prostredníctvom ktorej sa RMA diferencujú od zvyšnej časti výpovede a zároveň sa explicitne konkretizuje ich komunikačná funkcia) a iniciálovú pozíciu vo výpovedi považujeme za ich najmarkantnejšie znaky, na základe ktorých možno tieto výrazové prostriedky odlišiť od adverbíí, konjunkcií, pronomín a partikul, ktoré ne-

³⁷ E. S. Andersenová používa termín „discourse markers“; vzhľadom na funkciu týchto výrazových prostriedkov, ktorú plnia v komunikácii, označenie „registrové markery authority“ považujeme za najvhodnejší slovenský ekvivalent.

plnia funkciu RMA. Je potrebné ich odlišovať od prázdnych expletív slúžiacich na vyplnenie potenciálnej pauzy z váhania.

Zistenie o preferencii daných prvkov v komunikátoch detí imitujúcich roly matky/otca (ale rovnako rolu učiteľa a lekára) sa potvrdzuje v rámci všetkých dosiaľ realizovaných výskumov (porov. Andersenová, 2000) – anglické formy *well, right, okay, now* majú paralely vo francúzštine (*alors, et bien, maintenant*); v španielčine (*bueno, ahora*); v slovenčine (*no, dobre, tak, teraz, čo*)^{38,39}.

RMA sa vo výraznej miere objavujú v akejkolvek bežnej komunikácii s partnermi s nižším sociálnym statusom (napr. v komunikácii učiteľa so žiakmi, nadriadeného s podriadeným), s nižším stupňom komunikačnej kompetencie (s dieťaťom, s mentálne postihnutým komunikantom a pod.) a s komunikačnými partnermi s rovnakým, príp. vyšším sociálnym statusom, ale nachádzajúcimi sa v istej znevýhodnenej situácii (napr. s chorými alebo staršími ľuďmi). Jednotlivci s vyššou autoritou organizujú realitu, riadia priebeh dialógu a práve výraznejšia frekvencia týchto výrazových prostriedkov v ich komunikátoch je jedným z dôkazov disproporčnej komunikácie. Hovoriaci si prostredníctvom nich implicitne vyžaduje spätnú väzbu od svojho komunikačného partnera. Prítomnosť RMA v komunikátoch hovoriacich s vyšším sociálnym statusom si často neuvedomujeme, príznakovo by však pôsobili, ak by sa vyskytli v replikách komunikantov s nižším sociálnym statusom⁴⁰.

³⁸ Partikuly predstavujú 9,5 % aktívnej lexiky dieťaťa mladšieho školského veku. V spontánnej detskej komunikácii je lexéma *no* druhou najfrekventovanejšou partikulou, *tak* je na šiestom, *dobre* na jedenástom mieste a *čo* na tridsiatom prvom mieste vo frekvenčnom poradí (Kesselová, 2003, s. 65 – 79). Prítomnosť RMA v imitovaných replikách detí je príznakovejšia ako v spontánných prejavoch adresovaných rovesníkom, resp. dospelým komunikantom v prirodzenom prostredí.

³⁹ J. Kesselová (2003, s. 65 – 66) v súvislosti s polyfunkčnosťou partikul (*tak, no, dobre* a pod.) uvažuje o navrstvených komunikačných funkciách realizujúcich sa v rámci výpovede simultánne. Tieto partikuly môžu podľa autorky odrazu plniť kontaktnú, registračnú funkciu (tzn. adresát berie na vedomie verbálny alebo neverbálny prejav podávateľa), konštrukčnú funkciu (signalizujú koniec jedného tematického bloku a prechod k ďalšiemu), hodnotiacu funkciu (vyjadrujú kladný postoj hovoriaceho k partnerovmu výroku či správaniu). K týmto funkciám by sme mohli priradiť aj tzv. funkciu registrového markera autority, keď partikula funguje v komunikácii hovoriacich s rozličným sociálnym statusom.

⁴⁰ E. S. Andersenová (1995, 2000) tvrdí, že aj v replikách komunikantov s nižším sociálnym statusom sa môžeme stretnúť s istými špecifickými markerovými prvkami

Nepovažujeme za náhodné, že funkciu RMA plnia lexémy *dobře* s primárnou hodnotiacou funkciou či *teraz* s významom vzťahujúcim sa na práve prebiehajúci dej, resp. blízku budúcnosť, pretože hodnotiť a časovo organizovať realitu patrí do kompetencie hovoriaceho s vyššou autoritou.⁴¹

Na základe doterajších tvrdení môžeme teda RMA súhrnne charakterizovať ako: (1) kompozičné konektívne prostriedky, ktoré (2) nenesú žiadnu informačnú hodnotu, (3) plnia fatickú, príp. expresívnu funkciu⁴², (4) stoja v iniciálovej pozícii výpovede, (5) formálne bývajú vyjadrené partikulami typu *tak*, *no*, *dobře*, *teraz*, *čo*, (6) sú späté s osobitou zvukovou realizáciou (na základe ktorej ich možno diferencovať od zvyšnej časti výpovede a od adverbií, konjunkcií, pronomín, príp. partikul, ktoré neplnia funkciu RMA), (7) ich prítomnosť v komunikáte chápeme ako jeden zo znakov disproporčnej komunikácie (pri uplatňovaní základných sociálnych noriem ich môžu použiť iba komunikanti s vyšším sociálnym statusom, s vyšším stupňom komunikačnej kompetencie, príp. hovoriaci, ktorí sú vo zvýhodnenej situácii oproti svojmu komunikačnému partnerovi).

Používanie RMA u detí imitujúcich rolu dospelých (v našom prípade rolu matky/otca) považujeme za istú formu štylizácie, ako jeden zo znakov imitovaného registra RD. E. S. Andersenová (1995, s. 62) tvrdí, že už deti vo veku 4 – 5 rokov dokážu porozumieť spôsobu používania RMA v komunikácii v závislosti od konštelácie sociálnych vzťahov hovoriacich. V analyzovaných komunikátoch nenachá-

príznačnými pre ich roly, avšak ide skôr o prvky nelexikálnej povahy (v angličtine najmä *uh*, *um*, *hmm*).

⁴¹ V prípade oboch lexém došlo k desémantizácii a k prechodu od adverbií k inému slovnému druhu. Výraz *dobře* môžeme jednoznačne hodnotiť ako partikulu. Problematičkejšia je situácia pri lexéme *teraz*, pretože s jej priradením k inému slovnému druhu ako k adverbiu sme sa dosiaľ v literatúre nestretli (porov. Morfológia slovenského jazyka, 1966). Aj napriek tejto skutočnosti chápeme daný výrazový prostriedok, ktorý stratil pôvodný časový význam a nadobudol novú komunikačnú funkciu RMA, ako partikulu.

⁴² RMA môžu plniť expresívnu funkciu v replikách adresovaných partnerovi s nižším sociálnym statusom, partnerovi s nižším stupňom komunikačnej kompetencie (napr. dieťaťu, mentálne postihnutému komunikantovi), ale aj v komunikácii s hovoriacimi, ktorí sú v danej komunikačnej situácii z určitých dôvodov znevýhodnení oproti svojim komunikačným partnerom (napr. komunikácia lekárov s pacientmi, ošetrovateľov, resp. príbuzných so staršími, chorými ľuďmi a pod.).

dzame tieto výrazové prostriedky iba osihotene, ale v dvoj- až troj-kombinácii s viacerými (napr. *a teraz, no dobre, no tak, no dobre tak, no čo* a pod.), plnia súčasne fatickú a expresívnu funkciu (vo vzťahu ku komunikačnému partnerovi – bábätku), tieto funkcie sú umocnené hypertrofiou RMA v rámci jednej výpovede, príp. sociorepliky. Na exemplifikáciu vyberáme niekoľko ukážok zo získaných detských komunikátov.⁴³

*MIS: ideme ešte chodiť?
 *MIS: **no** pod'.
 *MIS: **dobre**.
 *MIS: **no** pekne chodíme.
 *MIS: **dobre**.
 *MIS: **tak** môžeš pekne chodiť.
 *MIS: ty už si unavený.
 *MIS: **no tak** pod' spinkať.
 *MIS: **no** po:d' tak.
 *MIS: ale teraz už ti nemôžem rozprávať rozprávku lebo už žiadnu neviem.
 *MIS: **no tak** teraz môžem iba pri tebe ležať.
 (Miška – 6;10.17)

*VIL: **no** čo je?
 *VIL: ešte nechceš ísť spať?
 *VIL: **čo** chceš pozerat' rozprávočky?
 (Vilko – 8;02.00)

Z hľadiska **pragmatiky** je pre imitovaný register RD charakteristická hypertrofia **otázok a výpovedí výzvového charakteru**. Tieto repliky chápeme ako súčasť imitovaných protodialógov, reaktívna komunikačná funkcia otázok je oslabená, pretože hovoriaci od partnera s nižším stupňom komunikačnej kompetencie neočakáva verbálnu ani fyzickú reakciu. Ich cieľom je iba upútať a udržať pozornosť bábätka, plnia teda predovšetkým kontaktnú funkciu.

%com: dospelý komunikant imituje plač bábätka.
 *AND: **čo je?**
 *AND: **chceš bábiku?**
 *AND: tu máš bábiku.
 *AND: **treba ti ísť na vécko?**
 %com: Andrejko imituje prebaľovanie bábätka.

⁴³ V jednotlivých komunikátoch zvyrazňujeme iba tie výrazové prostriedky, ktoré sme na základe ich špecifickej zvukovej realizácie jednoznačne identifikovali ako RMA.

*AND: **už lepšie?**
 *AND: dám ti novú plienku.
 *AND: **už lepšie?**
 *AND: **chceš mamku?**
 *AND: mamka už príde.
 *AND: za chvíľu.
 *AND: za chvíľu.
 *AND: **chceš ísť do postieľky?**
 *AND: **po:d'.**
 (Andrejko – 6;11.18)

U detí pozorujeme tendenciu opakovať tú istú otázku, resp. jej modifikovanú podobu.

*KRI: tak čo Fabiánko dobre?
 *KRI: **není ti zima?**
 %com: Kristián imituje vozenie bábätka v imaginárnom kočiку.
 *KRI: **nie?**
 (Kristián – 7;09.03)

Na viacerých miestach nachádzame v analyzovaných komunikátoch aj výpovede, ktoré majú formu odpovedí na predchádzajúcu otázku, hoci sa často realizujú opytovacou modalitou. Monologické prejavy komunikanta vystavané na forme otázka – odpoveď sú príkladom tendencie nadviazať a udržiavať kontakt s bábätkom.

*NAT: chceš kvietoček?	*NAT: čo je moja?
*NAT: Erik prosím ťa ja sa nemôžem zohnúť.	*NAT: ako si sa mala?
*NAT: odtrhol by si jej kvietoček?	%com: Natálka šepotom.
*RES: a ktorý?	%com: Natálka bábkou mamy imituje bozkanie bábätka – spojené so zvukom.
*NAT: tento.	*NAT: dobre?
*NAT: ten ružový.	*NAT: tak spinkaj.
*NAT: ďakujem.	
*NAT: tu máš Katarínka.	
%com: Natálka imituje bábätko – použije citoslovce prekvapenia.	
*NAT: páči sa ti?	
*NAT: no ty máš aj taký na vestičke ružový.	
*NAT: či modrý?	
*NAT: modrý.	

(Natálka – 8;01.12)

Rovnako objavujeme sociorepliky, v ktorých hovoriaci akoby reagovali na fiktívne odpovede svojho komunikačného partnera, tie sa však verbálne nerealizovali.

*NAT: no čo je Katarínka?
 *NAT: už si hladná?
 *NAT: **no tak pod'.**
 *NAT: dám ti mliečko.
 *NAT: pod'.

Výpovede výzvového charakteru sú formálne vyjadrené použitím imperatívu (na viacerých miestach zmierneného prítomnosťou deminutív, oslovení, symbiotického plurálu, spevavej, jemnej melódie, opakovaním vyvolávajúcim rytmizáciu výpovede, kontaktovými prostriedkami typu *hej, áno, dobre* a pod.) či indikatívu v spojení s modálnymi verbami; ide teda o nepriame výzvy. Najmarkantnejšia je frekvencia imperatívu *pod'*.

*BAR: no: Pažkaj si moja.	*AST: ale už musíš spinkať.
%com: Barborka jemne s pomalým tempom reči.	*AST: aj zajtra je deň.
*BAR: pod' sem.	*AST: no.
*BAR: Pažkaj si.	*AST: spinkaj.
*BAR: no:	(Astrida – 7;02.04)
*BAR: spinkaj.	

(Barborka – 8;08.19)

*TAM: tššš.
 *TAM: potom pôjdeme miláčik všetci na nákupy.
 *TAM: a už **neplačkaj hej?**
 (Tamarka – 6;05.16)

*ZUZ: Alicka: čo sa stalo?
 *ZUZ: moje.
 *ZUZ: ta:k.
 *ZUZ: **pod'me.**
 *ZUZ: **budeš spinkať.**
 *ZUZ: ta:k mojko.
 (Zuzka – 7;10.09)

Pri imperatívnych formách nachádzame aj explikáciu, zdôvodnenie deja, ktoré takisto vnímame ako istú formu zjemnenia priamej výzvy.

*NAT: no tam je hríbik.
 *NAT: chceš ho?
 %com: dospelý komunikant imituje džavotanie bábätka.
 *NAT: počkaj vytrhnem ti ho.
 %com: Natálka imituje trhanie hríba – spojené so zvukom.
 *NAT: dobre tu máš.
 *NAT: počkaj Katarínka len ti ho musím očistiť.
 %com: dospelý komunikant imituje džavotanie bábätka.
 *NAT: dobre tu máš.
 %com: Natálka podáva bábätku imaginárny hríb.
 *NAT: len ho nepapaj.
 *NAT: **och daj ho radšej sem Katarínka lebo ty ho olizuješ.**
 (Natálka – 8;01.12)

Ďalším špecifickým znakom imitovaného registra RD je **ko-mentovanie vlastných činností, príp. činností vykonávaných bábätkom**, opäť v snahe udržiavať permanentný kontakt s bábätkom.

*SAM: no.	*MIS: ideme sa kúpať.
*SAM: dáme čajík.	*MIS: a poď.
*SAM: tu máš	*MIS: a poď.
%com: Samko podáva bábätku	*MIS: dobre.
imaginárnu fľašu.	*MIS: už si sa okúpala.
*SAM: teraz pozrime sa že či nie	*MIS: ideme papat'.
si počúraný.	*MIS: dobre.
*SAM: nie si.	*MIS: napapal si sa.
*SAM: ani pokakaný.	(Miška – 6;10.17)
*SAM: no teraz dáme jest'.	
*SAM: teraz už som dal fľašu.	
*SAM: bude spať.	

(Samko – 7;06.28)

Špecifiká imitovaného registra RD sú výraznejšie badateľné najmä v konfrontácii s partnerským, príp. profesionálnym registrom, ktorých znaky v rámci realizácie jednotlivých rolových hier môžeme takisto pozorovať. V detských komunikátoch sledujeme prítomnosť profesionalizmov (*napr. foršty, ohobľovať, bankomat, výplata, viróza, antibiotikum, materská*), parémií (*bez práce sú není koláče*) či frázy príznačných pre myslenie dospelých (*keď chcem si čosi zarobiť tak musím aj pracovať; to je teraz v dnešnej dobe ale áut!; na jedlo sa nehovorí fuj!; my asi to dieťa nikdy nevychováme*). Prítomnosť týchto

prostriedkov v spontánnej detskej komunikácii je minimálna, dieťa sa prostredníctvom nich štylizuje do roly dospelého komunikanta.

Z našej analýzy vyplýva, že pre KR matky/otca v imitovaných prejavoch detí sú príznačné tieto znaky: jednoduchosť vo výbere výrazových prostriedkov, posilnenie expresívnej a emocionálnej funkcie prejavu (špecifické zvukové vlastnosti reči, prítomnosť konvencionalizovaných onomatopojí, variabilita oslovení, opakovanosť výrazov, hypertrofia otázok, nepriamych výziev s oslabenou reaktívnou komunikačnou funkciou, komentovanie vlastných činností a činností vykonávaných bábätkom), eufemizácia (rozvinutá deminutívnosť) a tendencia k disproporčnej komunikácii (využívanie symbiotického plurálu, hodnotiacich prostriedkov, registrových markerov authority, rôzne formy posunu osôb).

Rovnaké znaky nachádzame v spontánnej komunikácii dospelého komunikačného partnera s dieťaťom v prirodzenom prostredí. Na komparáciu výsledkov vyberáme niekoľko príkladov k jednotlivým znakom komunikačného registra RD z komunikácie matky s trojmesačným synom Martinom⁴⁴. Nahrávka bola realizovaná na výskumné účely v rámci grantového projektu MŠ SR VEGA 1/2228/05 *Vývin reči slovensky hovoriacich detí*.

⁴⁴ Pozri štúdiu D. Slančovej v tomto zborníku.

Tabuľka 6

Symbiotický plurál	<p>*MOT: <i>ták!</i> *MOT: <i>a ideme pekne do vaničky.</i> *MOT: <i>ideme urobiť čľupy čľup.</i> %sit: <i>mama kúpe Martina.</i> *MOT: <i>jaj ako ty kopkáš!</i> *MOT: <i>no!</i> *MOT: <i>tváričku Martinkovi poumývame.</i></p>
Hodnotiace prostriedky	<p>*MOT: <i>a teraz otočíme Martinka.</i> *MOT: <i>šup ho umyjeme chrbátik.</i> %sit: <i>mama obráti Martina bruškom dolu.</i> *MOT: <i>ták # no ukáž.</i> *MOT: <i>ops.</i> *MOT: <i>ták # výborne.</i> *MOT: <i>držíme Martinka.</i> *MOT: <i>ty si šikovný chlapček ako si tú hlavinku pekne držiš.</i> *MOT: <i>taký si ty šikovný chalanisko # no.</i> *MOT: <i>aj ritušku poriadne vyumývame # z druhej strany.</i> *MOT: <i>ták # všetky kakaničky preč.</i> *MOT: <i>dobre # no # tak.</i></p>
Formy posunu osôb	<p>*MOT: <i>kto si papá ručičky?</i> *MOT: <i>no # najprv sa poutiera mama trošku.</i></p>
Deminutivnosť	<p>*MOT: <i>jaj to je veľká krhlička.</i> *MOT: <i>ešte napustíme vodičku.</i> *MOT: <i>ták.</i> *MOT: <i>a polejeme Martinkovi bruško.</i></p>
Konvencionalizované onomatopoje	<p>*MOT: <i>čo chrobáčik?</i> *MOT: <i>ešte budeš papat?</i> *MOT: <i>už si dopapal?</i> *MOT: <i>no čo ešte si cucneš mliečka?</i> *MOT: <i>áno?</i> *MOT: <i>no ham!</i></p>
Opakovanie lexikálnych jednotiek a výpovedí	<p>*MOT: <i>ručičky ti chutia áno?</i> *MOT: <i>dobré sú ručičky?</i> *MOT: <i>dobré sú ručičky áno?</i> *MOT: <i>ako sa ty hmýriš no ako taký červíček.</i> *MOT: <i>ako taký červíček si ty # že?</i> *MOT: <i>áno # áno ako taký červíček si že?</i></p>
Registrové markery autority	<p>*MOT: <i>popozerať sa.</i> *MOT: <i>čo tam je?</i> *MOT: <i>ih všelijaké veci!</i> *MOT: <i>no dobre tak pod.</i></p>
Otázky s oslabenou RKF	<p>*MOT: <i>a prečo plačkáme?</i> *MOT: <i>prečo plačkáme?</i> *MOT: <i>čo sa nám nepáči?</i> %sit: <i>mama drží Martina na rukách a Martin sa sústredene pozerá do kamery.</i> *MOT: <i>je tam tato?</i> *MOT: <i>áno?</i> *MOT: <i>áno je tam tato že?</i> *MOT: <i>čo to tato robí?</i> *MOT: <i>čo to tam tato robí?</i></p>
Výzvy s oslabenou RKF	<p>*MOT: <i>no.</i> *MOT: <i>pod sem no pod zlatinko.</i> *MOT: <i>no trošku sa zase poobzeraj.</i> *MOT: <i>keď sa ty tak rád obzeráš však?</i> *MOT: <i>toto sa tebe páči.</i></p>

Prezentované výsledky výskumu sú dôkazom skutočnosti, že dieťa v procese jazykovej akvizície je schopné osvojovať si prvky makrosociálnych a mikrosociálnych komunikačných registrov, ktoré nie sú uložené len v jeho pasívnom vedomí, ale podľa potreby ich dokáže adekvátnym spôsobom používať aj aktívne. Analýza vybraných detských komunikátov prináša cenné informácie o bežnej spontánnej ústnej komunikácii vôbec, jednotlivé texty sú zároveň originálnymi ukážkami individuálneho personálneho štýlu dieťaťa.

Literatúra:

- ANDERSEN, E. S.: The acquisition of register variation by Anglo-American children. In: *Language socialization across cultures*. Edited by B. B. Schieffelin and E. Ochs. Cambridge: Cambridge University Press 1986, s. 153 – 161.
- ANDERSEN, E. S.: *Speaking with style. The sociolinguistic skills of children*. London, New York: Routledge 1992. 175 s.
- ANDERSEN, E. S. – BRIZUELA, M. – DUPUY, B. – GONNERMAN, L.: The acquisition of discourse markers as sociolinguistic variables: A cross-linguistic comparison. In: *Proceedings of the Twenty-Seventh Annual Child Language Research Forum*. Edited by Eve Clark. Stanford: Center for the Study of Language and Information 1995, s. 61 – 70.
- ANDERSEN, E. S.: Exploring the register knowledge: The Value of 'Controlled Improvisation'. In: *Methods for Studying Language Production*, Menn L., Ratner, N. (eds.), Lawrence Erlbaum Associates: London 2000, s. 225 – 249.
- ELKONIN, D. B.: *Psychológia hry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983. 338 s.
- Encyklopédia jazykovedy. Bratislava: Obzor 1993. 513 s.
- GUMPERZ, J. J.: *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press 1982. 223 s.
- HLAVATÁ, Z.: Štatút detského slova v slovenčine. In: *Varia*. VIII. Zost. M. Nábělková a E. Králik. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1999, s. 13 – 22.
- HOFFMANNOVÁ, J.: *Stylistika a... Současná situace stylistiky*. Praha: Tri-zonia 1997. 200 s.
- HOFFMANNOVÁ, J. – MÜLLEROVÁ, O.: *Jak vedeme dialog s institucemi*. Praha: Academia 2000. 188 s.

- HORECKÝ, J.: SLANČOVÁ, D.: Reč autority a lásky (Reč učiteľky materskej školy orientovaná na dieťa – opis registra). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999. 224 + 51 s. Jazykovedný časopis, 51, 2000, s. 44 – 46.
- KELLER, J.: Úvod do sociologie. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2004. 204 s.
- KESSELOVÁ, J.: Morfológia v komunikácii dieťaťa. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová 2003. 149 s.
- KOŘENSKÝ, J.: Osobnosť, sociálna rola, komunikácia, rozpor, konflikt. Slovo a slovesnosť, 52, 1994, s. 241 – 246.
- MURPHY, R. F.: Úvod do kultúrnej a sociálnej antropologie. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2004. 268 s.
- MISTRÍK, J.: Štylistika. 3. vyd. Bratislava: SPN 1997. 598 s.
- MITROVÁ, A. – SABOL, J. – SLANČOVÁ, D. – ZIMMERMANN, J.: Realizácia suprasegmentálnych javov v reči orientovanej na dieťa. Slovenská reč, 71, 2006, s. 3 – 17.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava: SPN 1980. 232 s.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M.: Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: Studia Academica Slovaca, 23, 1994. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1994, s. 225 – 240.
- SLANČOVÁ, D.: Reč autority a lásky. Reč učiteľky materskej školy – opis registra. Prešov: FF PU 1999. 278 s.
- SLANČOVÁ, D.: Oslovenie a kontakt v dialógu dospelého a dieťaťa. In: Studia Academica Slovaca, 26, 1997. Red. J. Mlacek. Bratislava: Stimul 1997, s. 148 – 158.
- SLANČOVÁ, D.: Vývinová socioštylistika – terra (takmer) incognita. In: Súčasná jazyková komunikácia v interdisciplinárnych súvislostiach. Ed. V. Patráš. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela 2004, s. 74 – 85.
- SLANČOVÁ, D. – ZAJACOVÁ, S.: Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 6. – 7. 9. 2007 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: Univerzita Komenského 2007, s. 153 – 163.
- TONDL, L.: Kultura dialogu a formy monologu. Slovo a slovesnosť, 56, 1995, s. 161 – 173.

VÁGNEROVÁ, M.: Vývojová psychologie. Dětství, dospělost, stáří. Praha: Portál 2000. 522 s.

Velký sociologický slovník. Praha: Karolinum 1996. 1627 s.

ZAJACOVÁ, S.: Formovanie komunikačného registra v rolových hrách detí. 2. študentská vedecká konferencia (zborník príspevkov). Ed. D. Slančová, M. Bočák, I. Žarnovská. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2006. <http://www.pulib.sk/e/pub/FF/Slancova1/index.htm>, s. 378 – 389.

<http://www.childes.psy.cmu.edu>

ŽBIRKOVÁ, V. a kol.: Hra a jej sociálne súvislosti. Nitra: Katedra sociálnej práce a sociálnych vied FF UKF 1999. 183 s.

Použité skratky

DK	dospelý komunikant
KR	komunikačný register
RD	reč orientovaná na dieťa
RKF	reaktívna komunikačná funkcia
RMA	registrový marker autority
V DOSP	výpovede príznačné pre myslenie dospelých
KOM VČ/ČB	komentovanie vlastnej činnosti/činnosti bábätka
ZL	zjemňujúca lexika

Forming of Communication Register in Children's Role Plays (Registers imitating mother's or father's role)

Summary

Language behaviour in certain communication spheres is connected with the use of conventionalized registers. The communication register is defined as a socially conditioned conventionalized language and paralinguistic behaviour (Slančová, 2007). Children participate in many communication situations and get into contact with communicators of various age, sex, professional status and thus are acquainted with various types of macro-social and micro-social communication registers. In the process of language acquisition they gradually learn how to modify their utterance by a proper choice of phonetic, morphological, syntactic, lexical, and pragmatic

means of expression with regard to a communication partner, surrounding, aim and intention of communication.

Research methods of children's communication competence in their naturalistic environment eliminate the possibility of revealing the knowledge, which children have already acquired during the process of socialisation, and at the same time (with regard to a limited number of roles which children may play as for their position in a certain society), they cannot demonstrate it in its full range. The information on the passive mastering of registers typical of certain roles may be gathered only from imitated utterances out of which the most common and natural for children is a form of game. One of reliable methods based on spontaneity of child's game is a so called controlled improvisation technique which was first presented by E. S. Andersen (1992). It is a method consisting in the creation of an artificial communication situation which is not prepared in advance and it is based on an imitated role playing with puppets. This method has been applied to the Slovak linguistic context with some modifications. Role playing presents three communication spheres which may be differentiated on the axis private (family) – public (school, medical) sphere. Three puppets of different sex, age, and professional status have been used in each sphere. Children aged from 6 to 8 from two Slovak regions (the middle and the east of Slovakia) have participated in this research project and their utterances have been audio-recorded.

The study focuses on one type of role play – role play imitating family. Based on the speech production analysis of twelve children (which is more than 3 hours of audio-recording) it presents features of imitated child-directed speech register: simplicity in the choice of expressive means, strengthening of expressive and emotional function of an utterance (specific phonetic features, presence of conventionalised onomatopoeias, repeating of expressions, hypertrophy of questions and indirect appeals without reactive communication function), euphemisation (diminutiveness), and a tendency toward disproportional communication (the use of symbiotic plural, evaluating means, register authority markers, various shifts in persons). The analysis presents the information on common verbal communication, and at the same time individual texts are of original child's personal style character.

